

Міністерство освіти і науки України
 Національний технічний університет
 «Дніпровська політехніка»
 Навчально-науковий інститут державного управління
 Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра
студента (ки) Дьяченка Олександра Володимировича

академічної групи гр. 281м-21з-2 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Особливості посткомуністичної трансформації системи державного управління в Україні у контексті сучасного державотворення»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтингов ою	інституційно ю	
кваліфікаційної роботи	Овдін О.В.			
розділів:				

Рецензент				
------------------	--	--	--	--

Нормоконтролер	Вишнеvsька О.В.			
-----------------------	-----------------	--	--	--

Дніпро

2022

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи ступеня магістра на тему «Особливості посткомуністичної трансформації системи державного управління в Україні у контексті сучасного державотворення»

80 стор, 10 додатків, 139 джерел.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ, ТРАНСФОРМАЦІЯ, ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА, ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО, ДЕМОКРАТИЧНИЙ ТРАНЗИТ

Об'єктом дослідження є сучасний процес українського державотворення.

Предмет дослідження – особливості посткомуністичної трансформації системи державного управління в Україні у контексті сучасного державотворення

Мета дослідження полягає у здійсненні системного (комплексного) аналізу особливостей посткомуністичної трансформації системи державного управління в Україні у контексті сучасного державотворення та визначення місця і ролі державних інститутів в розбудові Української держави.

У першому розділі проаналізовані теоретико-методологічні засади дослідження проблем трансформації сучасних політичних та державних інститутів. Другий розділ визначає загальну характеристику розгортання державотворчих процесів в Україні в 1991-2022 рр. У третьому розділі розглядаються основні тенденції процесу трансформації державних та політичних інститутів в Україні та загрози українському демократичному транзиту.

Сфера практичного застосування результатів роботи – органи влади та місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic
«Peculiarities of the post-communist transformation of the state administration
system in Ukraine in the context of modern state formation».

80 pages, 10 applications, 139 sources.

**PUBLIC ADMINISTRATION, TRANSFORMATION, STATE POLICY,
STATE CREATION, CIVIL SOCIETY, DEMOCRATIC TRANSI**

The object of the study is the modern process of Ukrainian state formation.

The subject of the study is the peculiarities of the post-communist transformation of the state administration system in Ukraine in the context of modern state formation

The purpose of the study is to carry out a systematic (complex) analysis of the features of the post-communist transformation of the state administration system in Ukraine in the context of modern state formation and to determine the place and role of state institutions in the development of the Ukrainian state. In the first chapter, the theoretical and methodological foundations of the study of the problems of transformation of modern political and state institutions are analyzed. The second section defines the general characteristics of the development of state-building processes in Ukraine in 1991-2022. The third section examines the main trends of the process of transformation of state and political institutions in Ukraine and threats to the Ukrainian democratic transition.

The sphere of practical application of the results of the work - authorities and local self-government, institutions of civil society

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1	
СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: МЕТОДОЛОГІЯ ОСМИСЛЕННЯ, ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА РИСИ.....	9
1.1. Теоретико-методологічні засади дослідження проблем трансформації сучасних політичних та державних інститутів.....	9
1.2 Посткомуністичні трансформації як новий тип процесу суспільно- політичних перетворень.....	17
РОЗДІЛ 2	
СУСПІЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	24
2.1. Розгортання державотворчих процесів в Україні в 1991-2004 рр..	24
2.2. Трансформаційні процеси в Україні в період президентства В. Ющенка (2005 – 2010 рр.).....	42
2.3 Трансформація політичної системи в контексті сучасного державотворення в Україні (2010- 2014 рр.).....	48
2.4. Сучасні проблеми державотворення впродовж 2014-2022 рр. в умовах російської агресії	61
РОЗДІЛ 3	
ОСОБЛИВОСТІ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	72
3.1. Основні тенденції процесу трансформації державних та політичних інститутів в Україні.....	72
3.2. Загрози демократичному транзиту України в контексті російсько- української війни.....	77
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність обраної тематики роботи. Після відновлення своєї незалежності у 1991 р. Україна вступила на шлях побудови соціально - правової, демократичної держави з розвинутим громадянським суспільством. Однак на цьому шляху, окрім здобутків, проявились також значні втрати вітчизняного державотворення, зумовлені не лише складністю та історичною довготривалістю трансформаційного процесу розбудови Української держави, а й недоліками публічного управління у вирішенні кардинальних проблем суспільного життя.

В сучасних умовах трансформаційні процеси в Україні відбуваються в умовах російської агресії. Наразі одночасно відбуваються процеси трансформації політичної системи, державотворення, побудови політичної нації і повномасштабна війна на території Української держави. Виходячи з вищевикладеного та необхідності вибору ефективної моделі розвитку держави та з метою сприяння становленню громадянського суспільства, постає гостра потреба в дослідженні проблем трансформації сучасних політичних та державних інститутів України.

Дослідження особливостей посткомуністичної трансформації в Україні та проблем державотворення є на думку автора, дуже доречним і актуальним в межах теоретико-методологічних проблем та завдань публічного управління на сучасному етапі суспільного розвитку. Об'єктивно розглянути складний і суперечливий розвиток трансформацій та з'ясувати, що вдалося і чого не вдалося, а також встановити причини прорахунків, особливо важливо зараз, коли в Україні розробляється новий курс внутрішньої і зовнішньої політики.

Стан і ступінь розробки проблематики в спеціальній літературі. Щодо теоретичної бази дослідження, то означена проблема представлена в численних наукових розвідках зарубіжних і вітчизняних дослідників, таких як: З. Бжезинський, С. Гантінгтон, Є. Вятр, В.Баштанник, Г. Іскакова,

Л. Ільчук, А. Колодій, М. Кармазіна, С. Катаєв, В. Солдатенко, А. Пахарєва, П. Штомпка, та інші.

Об'єктом дослідження є сучасний процес українського державотворення.

Предмет дослідження – особливості посткомуністичної трансформації системи державного управління в Україні у контексті сучасного державотворення

Мета дослідження полягає у здійсненні системного (комплексного) аналізу особливостей посткомуністичної трансформації системи державного управління в Україні у контексті сучасного державотворення та визначення місця і ролі державних інститутів в розбудові Української держави.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні дослідницькі завдання :

- розкрити суть теоретико-методологічних засад дослідження проблем трансформації сучасних політичних та державних інститутів;
- з'ясувати та окреслити основні стадії посткомуністичної трансформації як нового тип процесу суспільно-політичних перетворень;
- висвітлити особливості розгортання державотворчих процесів в Україні в 1991-2004 рр.;
- проаналізувати трансформаційні процеси в Україні, які відбувалися в період президентства В. Ющенка, що охоплюють хронологічні рамки 2005-2010 рр.;
- розглянути трансформацію державної системи в контексті сучасного державотворення в Україні (2010- 2014 рр);
- визначити сучасні проблеми державотворення впродовж 2014-2022 рр. в умовах російської агресії;

- проаналізувати основні тенденції процесу трансформації державних та політичних інститутів в Україні
- виявити загрози демократичному транзиту України в контексті російсько-української війни.

Методи дослідження. Основою дослідження є цивілізаційна парадигма, в межах якої досягнуто зміст трансформаційних процесів, причини їх відхилення в Україні від алгоритмів демократизації, пропонованих розвинутими країнами світу. Основою дослідження став історичний метод, за допомогою якого було досліджено виникнення, формування і розвиток політичних та державних інститутів та проаналізовані основні стадії посткомуністичної трансформації як нового типу процесу суспільно-політичних перетворень; системний метод було використано для дослідження складових трансформаційного процесу та його специфічних рис; інституціональний метод, за допомогою якого був проаналізований інститути влади; компаративний метод, на основі якого було здійснено порівняння етапів державотворення; нормативно-ціннісний метод використаний для оцінки з погляду оптимального варіанту тенденцій процесу трансформації державних та політичних інститутів в Україні та виявлень основних загроз демократичному транзиту України в контексті російсько-української війни.

Обсяг і структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів та восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг – 80 сторінок, список використаних джерел включає 139 найменувань.

РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ: МЕТОДОЛОГІЯ ОСМИСЛЕННЯ, ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА РИСИ

1.1. Теоретико-методологічні засади дослідження проблем трансформації сучасних політичних та державних інститутів

Дослідженням процесів трансформації сучасних політичних та державних інститутів України займалося і займається багато вчених. У другій половині ХХ ст. – з 70х рр. на Заході і з 90х рр. у постсоціалістичних країнах – починається інтенсивний перехід до суспільства нового типу, яке деякі вчені визначають як «постсучасне». Цей перехід пов'язаний зі зміною матеріальних і духовних основ розвитку сучасної цивілізації. Потужного імпульсу суспільним трансформаціям новітнього часу надав постіндустріальний етап науково-технічної революції. Суспільство нового типу, яке формується під його впливом, є досить складним явищем, в якому не так просто виявити домінування тих чи тих процесів. Однак сучасний світовий розвиток уже засвідчує певну усталеність окремих тенденцій. На якісно інноваційний характер постсучасного суспільства, що служить основою для розуміння майбутнього людської цивілізації, визначально впливає низка масштабних трансформаційних процесів, найважливішими серед яких є глобалізація, демократизація, модернізація та гуманізація.

Але перш ніж зрозуміти зміст зазначених процесів, необхідно з'ясувати специфіку розуміння узагальнювального до них поняття «трансформація», до якого прикута увага зарубіжних і вітчизняних дослідників. Цей термін надзвичайно багатозначний, однак нам необхідно зосередитися лише на принципових аспектах, які мають особливе значення для пострадянського розвитку України. У цьому контексті важливе значення має насамперед застереження проти спрощеного розуміння процесу трансформацій в Україні

лише як «перехідного періоду». Необхідні теоретичні розробки, адекватні реальному стану суспільно-політичного та економічного розвитку за умов переходу сучасного світу від індустріального до інформаційного суспільства. Україні конче потрібна стратегія випереджального розвитку, що спиратиметься на інтелект і відпрацювання механізмів зворотного зв'язку між владою і суспільством.

Отже, з одного боку трансформація політичних інститутів у перехідних суспільствах, що розпочалася у кінці ХХ ст., змусила до радикального перегляду теорій про розвиток держави і соціуму, а з іншого – дала шанс краще зрозуміти природу політичних і соціальних процесів не лише у молодих, а й у сталих демократіях [100, С.6].

Дослідник постсоціалістичних трансформацій Ю. Мацієвський вважає, що всю сукупність підходів вітчизняних дослідників до цієї теми можна поділити на три види: транзитологічний, інституційний та постінституційний [60].

Український соціолог С. Катаєв наголошує на необхідності врахування кризового характеру суспільних трансформацій. Він, зокрема, зазначає, що «у стані трансформаційної кризи суспільство не має загально-усвідомленого напрямку розвитку, стійких співвідношень між його визначальними елементами, а тому досить складно наслідки змін передбачити» [41, С.7]. Водночас, на думку дослідника, трансформаційним процесам властиві тотальність, полівекторність, ситуативність, мозаїчність, віртуальність [42, С.47].

Одними з перших трансформаційні процеси в Україні почали досліджувати Є. Бистрицький та В.Горбатенко, вони послуговувалися термінологією західних вчених, зокрема терміном посткомунізм [6, 15].

Згодом з'явилися публікації О. Добрової, С. Давимуки, А. Колодій, М. Кармазіної, О. Новакової, А. Пахарева, В. Погорілко, в яких трансформаційні аспекти розглядалися в контексті діяльності інститутів президентства, форм правління та політичного режиму.

Польський учений П.Штомпка звертає увагу на те, що розгляд суспільства як жорсткої системи є, безперечно, зручною моделлю для дослідження, але водночас залишається свого роду «полем взаємовідносин», у якому співіснують специфічні, принципово важливі для життя складні поєднання соціальних відносин у формі груп, організацій, державних утворень. Реальними при цьому є не самі ці утворення, а постійні процеси групування та перегрупування, організації та реорганізації, структурування, а не структури [123, С.32].

Український політолог О. Долженков на основі порівняльного аналізу політичних систем України і Білорусі дійшов важливих теоретичних висновків:

1) соціальна трансформація в сучасних умовах може бути визначена як обумовлена зовнішніми факторами та внутрішньою необхідністю поступова, не пов'язана зі зміною правлячої еліти, але водночас радикальна та відносно швидка зміна соціальної природи суспільства;

2) трансформаційні зміни настають у суспільстві тоді, коли наявна система втрачає сталість і стабільність, вступає в період нерівномірних взаємодій, починає відчувати внутрішні та зовнішні зміни, тиск, сума напруги від яких у певний момент може перевищити припустимий для неї максимум [24, С.38].

Світовий досвід суспільно-політичних трансформацій засвідчує, що з усієї сукупності соціальних інновацій, які виробило людство, для певного суспільства можливі лише деякі, що принципово не видозмінюють традиційні елементи культури того чи того народу. У цьому контексті В. Ткаченко зазначає: «Коли ж крок новизни соціальних змін у традиційному суспільстві перевершує допустимий поріг, може статися соціальний вибух, що призведе до суспільного зламу, розколу» [50, С.104].

Виходячи з того, що будь-які процеси мають свою протяжність, іноді досить значну в часі, проходять від зародження довгий шлях розвитку, зумовлюючи сутність, характер, якість наступних, зокрема, більш високих стадій, «пояснюючи» їх глибинну природу, нижчевикладені підходи й оцінки

мають значення для розуміння не лише сьогодення, а й значною мірою попередніх етапів.

Таким чином, на основі уже згаданих характеристик явища і поняття «трансформація» можна спробувати дати таке визначення: історично зумовлений процес подолання суспільних, політичних і структурних суперечностей і проблем певної системи шляхом її виходу за рамки власної соціальної організації, що передбачає кардинальну зміну напрямів її розвитку, способу мислення на рівні всього суспільства, характеру діяльності його суб'єктів. Трансформаційні процеси зазвичай передбачають зміни політичної системи, суб'єктів політики, політичної культури і свідомості на рівні як окремих осіб, так і всього суспільного організму. Внаслідок політичної трансформації, як слушно зазначає М.Михальченко, «відбуваються зміни в соціальній, економічній та духовній структурах суспільства, які своєю чергою можуть або динамізувати або гальмувати політичні зміни». У проясненні типу і динаміки останньої «фундаментальною є проблема визначення цілей, методів, засобів, об'єктів та суб'єктів трансформації, врахування специфіки країни, що трансформується, і загальних тенденцій світового розвитку» [70, С.448].

Вищенаведена спроба з'ясувати поняття «трансформація» засвідчує неабияку його складність як на абстрактному рівні, так і на рівні конкретному, особливо у зв'язку з тими процесами, які відбуваються в сучасній Україні.

Особливо активно досліджували трансформаційні процеси в сучасній Україні американські й канадські дослідники, які не лише показували українські досягнення, а й акцентували увагу на тому, що правлячі до останнього часу в Україні політичні еліти своєю «багатовекторністю», запопадливістю перед Росією, корупцією значно ускладнили трансформацію українського суспільства. Дещо іншу позицію зайняли російські дослідники, які бачили у змінах, що відбуваються в Україні, лише «руку Заходу і насамперед США» [73, С.336].

Робота американського політолога Д. Растоу, що представляє собою одну з перших у політичній науці спроб створення моделі трансформації політичних режимів та стала основою для розробки теорії політичної транзитології. Порівнюючи переходи до демократії у Швеції (з 1890 до 1920 рр.) і Туреччині (з 1940 до 1960 рр.), Д. Растоу ввиділив три фази: підготовчу фазу, у процесі якої загострюються конфлікти між основними соціальними й політичними силами; фазу прийняття рішень, коли досягається компроміс між політичними акторами щодо нових правил демократичної та політичної гри; фазу звикання, за якої демократичні інститути набувають стійкості [15].

Загалом єдності в поглядах на проблеми реформування та трансформації політичних режимів у вчених немає. У 60-х роках ХХ ст. ряд учених дійшли думки, що недемократичні режими є досить тривалим феноменом політичної реальності. Представники цієї групи вчених З. Бжезінський і С. Гантінгтон у своїй книжці «Політична влада: США і СРСР» визначають спільну особливість великих держав, що ці держави належать до групи успішnodіючих і що тоталітарний режим наддержави може розвиватися краще та функціонувати ефективніше, ніж демократичний. Підтвердження своєї думки вчені знаходять у політичному житті в періоді між двома світовими війнами, в 60-х роках, коли демократія відступала, а тоталітаризм сприймався мало не як політичний режим майбутнього. У наступне десятиліття К. Фрідріх та З. Бжезінський у книжці «Тотальна диктатура та демократія» зробили висновок, що тоталітарний режим неспроможний змінюватись, еволюціонувати і що його можна лише знищити ззовні. І тому тоталітарні держави приречені на загибель. Прикладом для них слугував тоталітарний режим у Німеччині, яка розв'язала світову війну і прогнала її [74, С.200].

Американський політолог С. Гантінгтон розглядає три моделі переходу від авторитаризму до демократії. Першою є класична лінійна модель (Великобританія, Швеція). За цією моделлю, в країні проходить поступове обмеження монархічної влади, розширюються права парламенту та громадян.

Спочатку громадяни отримують громадянські, особисті права, потім політичні і на завершення – соціальні. Поступово обмежуються, а потім і зникають виборчі цензи, парламент стає вищою законодавчою владою і контролює уряд. Другою є циклічна модель переходу (деякі країни Азії, Африки, Латинської Америки). Вона передбачає чергування демократичних та авторитарних форм правління, формально позитивного відношення політичної еліти до демократії. У цьому випадку обраних народом урядовців або скидають військові, або вони самі захоплюють і узурпують владу, побоюючись втратити її, стикаючись зі зростаючою опозицією і непопулярністю. Ця модель переходу свідчить про недостатню зрілість демократичних переконань, про слабкість позицій цих переконань у панівній політичній культурі. Наступною є діалектична модель переходу (Іспанія, Греція, Португалія). Ця модель так само, як і циклічна, характеризується нестабільністю політичних режимів. Але за цією моделлю перехід до демократії здійснюється під постійним впливом уже сформованих внутрішніх передумов (висока індустріалізація країни, сформований численний середній клас, високий освітній рівень громадян, раціоналізація та індивідуалізація масової свідомості). Концентрація цих та інших передумов призводить до швидкої руйнації і краху авторитарного режиму, і як наслідок встановлюється стабільна демократія [30, С.93].

У доповнення до розглянутих запропонованих С. Гантінгтоном моделей, узагальнена логіка переходу до демократії може спиратися на наявність чи відсутність консенсусу між реформаторами та поміркованими прихильниками старої системи влади. Виходячи з цього, можна говорити про кооперативну і конкурентну моделі переходу.

Кооперативна модель має наявний потенціал демократизму. Вона передбачає: а) поступову і послідовну лібералізацію політичного режиму; б) обережний і послідовний демонтаж старих інститутів влади попередньої системи, несумісних з новою, розумне збереження і пристосування старих

корисних інститутів влади і констиціонування нових демократичних інститутів;
в) ресоціалізація населення [30, С.94].

Конкурентна модель передбачає: а) загальну лібералізацію всіх сторін життя; б) демонтаж старої системи; в) впровадження нових демократичних інститутів за будь-яку ціну, часто супроти опору як знизу, так і згори. Ця модель трансформації відзначається прискореною та поверхневою лібералізацією відносин, швидким проведенням демократичних виборів, в результаті яких стара еліта усувається від влади. Внаслідок слабкості нових політичних інститутів зберігається висока вирогідність реставрації недемократичних режимів, інколи в більш жорстких формах [30, С.94].

Доповнюючи наведені вище погляди, польський політолог Є. Вятр виділяє три форми найбільш вирогідної мирної трансформації недемократичних режимів у демократичні. Перша форма – реформа зверху. Така трапляється, коли правителі самі, добровільно наважаться втілити в життя програму демократичних перетворень. Друга форма трансформації тоталітарних і авторитарних режимів пов'язана із швидкою їх загибеллю і відмовою від влади на користь демократії. Третя форма — це поступове проведення реформ, яке спирається на узгодження дій сил, що стоять при владі і опозиції. Взагалі ж перехід від авторитаризму до демократії здійснюється в кілька етапів: криза авторитаризму; його лібералізація; встановлення демократії.

Перехід від тоталітарних і авторитарних режимів до демократії пов'язаний з великими труднощами, насамперед економічними. Цей перехід суттєво полегшується у випадках, коли економіка знаходиться в піднесеному стані, і ускладнюється в умовах її кризи. Тому стан економіки – це перша проблема, з якою стикається країна під час переходу до демократії.

Друга проблема – радикалізація опозиції. Це істотно дестабілізує економічне і політичне життя. Сучасна Україна в цьому плані – яскравий приклад. Поки не було демократії, опозиція ставила вимоги до влади, які

досягалися порівняно легко (право вільно висловлюватися, звільнення політв'язнів, право на свободу пересувань). Але з початком процесу демократизації радикальна опозиція висуває до влади все більш важковирішувані та дестабілізуючі вимоги, аж до відправлення у відставку уряду та президента. Такі обставини здатні перервати демократичні перетворення і повернути процес до повернення авторитаризму.

Третя велика проблема на шляху до демократії пов'язана з багатонаціональним характером багатьох держав. Тому не дивно, що проблема демократизації істотно ускладнюється боротьбою національних осередків за суверенітет і державну самостійність.

Четверта проблема, яка несе в собі загрозу для процесу демократизації, полягає в тому, що в кожній державі є люди, які знаходяться в опозиції як до тоталітаризму, так і до демократії, бо вони є прихильниками авторитаризму. Досить плідно над дослідженням трансформаційних процесів в Україні працюють відомий шведський економіст А. Аслунд та німецький політолог А. Умланд [2, 139].

Автори посібника «Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть» виокремлюють два основні підходи до інтерпретації умов формування демократичних систем та інститутів: структурний (Г. Алмонд, С. Верба, С. Ліпсет) та процедурний (Х. Лінц, А. Степан, А. Пшеворський, Г. О'Доннелл, Ф. Шміттер). Аналіз демократичного транзиту повинен базуватись на загально визнаних теоріях переходу, якими є теорії переходу Д. Растоу, А. Пшеворського, З. Бжезинського [83, С.40]. В публічному управлінні проблемами дослідження трансформації сучасних державних інститутів займалися В. Баштанник, Г. Іскакова, Л. Ільчук [5, 28, 29].

Таким чином, можна зробити висновок, що трансформація сучасних політичних та державних інститутів – це процес досить складний і суперечливий, але можливий. Із постановням України як незалежної держави

зарубіжні та українські дослідники вивчали трансформації українського суспільства, вплив політичних процесів на загальні тенденції державницьких змін в Україні.

1.2. Посткомуністичні трансформації як новий тип процесу суспільно-політичних перетворень

Серед науковців, незважаючи на триваючі дискусії про спрямування та характер посткомуністичних перетворень, існує поміркований консенсус, що їх можна означити терміном «посткомуністична (постсоціалістична) трансформація», а радше – «трансформації», беручи до уваги багатоаспектність цього феномена та залежність його змісту від національних середовищ [83, С.9].

Американський вчений З. Бжезінський на всі фази посткомуністичної трансформації виділяв від 9 до 30 років, визначаючи послідовність змін у політичній, правовій, економічній сферах та способи підтримки цих змін західними країнами. Саме означення фаз посткомуністичної трансформації за З. Бжезінським, на думку автора є найвдалішим. Вчений виділяє три фази переходу, отже охарактеризуємо кожну з цих фаз.

Перша фаза. Тривалість цієї фази від 1 до 5 років. Політична_мета цієї фази – це перетворення, а економічна – стабілізація.

Політичні_ознаки_першої_фази:

- основи демократії;
- вільна преса;
- кінець однопартійної держави і поліцейської системи;
- поява перших демократичних об'єднань і рухів за зміни.

До правових (нормативних) ознак першої фази вчений відносить усунення невинного державного контролю.

Економічні ознаки першої фази:

- лібералізація цін і припинення дотацій;
- кінець усупільненого виробництва;
- безсистемна приватизація.

І на сам кінець, вчений зазначає, що на цій фазі допомога Заходу полягає в наступному:

- стабілізація грошової одиниці;
- термінові кредити та допомога.

Друга фаза. Тривалість цієї фази від 3 до 10 років. Політична мета цієї фази – від перетворень до стабілізації, а економічна – від стабілізації до перетворень.

Політичні ознаки другої фази:

- нові конституція та виборчий закон;
- децентралізоване регіональне самоврядування;
- стала демократична коаліція - нова політична еліта.

До правових (нормативних) ознак другої фази відноситься законодавча /нормативна база відносин власності і підприємництва.

Економічні ознаки другої фази:

- банківська система;
- мала і середня приватизація;
- демонополізація. Тобто, демонополізація - це здійснюваний державою комплекс заходів, у тому числі примусових, спрямованих на зниження рівня монополізації ринків [10];
- поява нового класу власників і підприємців.

Що стосується допомоги Заходу, то на цій стадії вона полягає в наступному:

- інфраструктурні кредити;
- технічна/управлінська допомога;
- торговельні преференції та доступ до ринків;
- початок іноземних інвестицій.

Третя фаза. Тривалість цієї фази – 5 – 15 та більше років. Політична мета цієї фази – закріплення перетворень, а економічна – стабільне піднесення.

Політичні ознаки третьої фази:

- утворення стабільних демократичних партій;
- встановлення демократичної політичної культури.

До правових (нормативних) ознак третьої фази відноситься виникнення незалежних судових органів та встановлення правової культури.

Економічні ознаки третьої фази:

- велика приватизація;
- сформоване капіталістичне лобі;
- виникнення культури підприємництва.

Допомога Заходу на цій фазі полягає в наступному:

- значні іноземні інвестиції;
- вступ до основних органів Заходу (наприклад Європейський Союз, НАТО тощо) [134, С.255-268].

Пострадянський розвиток за своїми напрямками та цілями є посттоталітарний та постімперський. Він розв'язує одночасно чотири важливих проблеми, з якими жодна країна розвинутої (зрілої) демократії ще не стикалася: створює державу, націю, демократизує політичну систему і маркетизує економіку, тобто в одній темпоральності зустрічаються проблеми модернізації та демократизації [63, С.26]. Демократичний розвиток посткомуністичного типу не відбувається за логікою класичних транзитів першої та другої хвиль демократизації. За класичною моделлю розвитку демократії Д. Растоу, нація і держава з'являються раніше, ніж починається демократизація [49, С.7]. У більшості пострадянських країн ці процеси відбуваються одночасно, що, звісно, впливає на процес демократизації (переважно гальмує його).

Дослідники Ф. Шміттер та Г. Доннел виділили наступні фази переходу: лібералізації, демократизації, ресоціалізації. Фаза лібералізації розпочинається кризою авторитарних чи тоталітарних режимів та кризою ідентичності еліт,

яка закінчується їх розколом. Фаза демократизації відрізняється інституціональними змінами в політичній системі. На цьому етапі з'являються такі політичні інститути як політичні партії, виборча система, які дають змогу формувати органи влади демократичним шляхом. Під час ресоціалізації відбувається освоєння громадянами демократичних цінностей і правил гри та поступове включення їх до нової політичної системи, тобто формується громадянське суспільство [100, С.26].

Лібералізація є інституціоналізацією громадянських свобод без трансформації владного апарату, який залишається спроможним контролювати ситуацію. Лібералізація розпочинається внаслідок політичної кризи; вона є результатом «взаємодії розбіжностей, що виникають всередині авторитарного режиму, та незалежної організації громадянського суспільства». Внаслідок лібералізації постає режим, який Г. О'Доннелл та Ф. Шміттер назвали «опікунською демократією» – режим із формально демократичними, обмежено конкурентними інститутами, які перебувають під опікою владного апарату. Демократична трансформація механізму влади може здійснюватися за дотримання двох умов: 1) демонтажу попереднього владного апарату; 2) свідомого вибору політичними силами суспільства демократичних інститутів і процедур, в межах яких необхідно створювати умови, що сприятимуть становленню демократичної системи. Критичною точкою переходу до демократії є стан, за якого ніхто, окрім виборців, не може вплинути на процес успадкування влади [83, С.27].

Н. Степанова, вважає, що країни пострадянського простору, зазвичай, використовують технології імітації, запозичення результату або форм політичної модернізації (коли декларуються деякі принципи, проте фактично відбувається їх симуляція) [99, С.603]. Саме віртуальність демократичних перетворень у посткомуністичних суспільствах створює проблеми з успішного закінченню побудови демократії. Адже в цей віртуальний процес на певному

етапі вірять самі політичні актори, що не дозволяє їм побачити реальних проблем на шляху розбудови демократії та вчасно їх розв'язати.

Комплексно та ґрунтовно теоретичні засади транзитологічної моделі переходу до демократії розроблені польським дослідником А. Пшеворським. Науковець, формулюючи концепцію переходу до демократії авторитарних режимів, аналізує дві основні стадії демократизації – лібералізацію та безпосередньо демократизацію. Для успішної інституалізації демократії найбільш важливим структурно-процесуальним фактором є демократична налаштованість елітних прошарків населення, а саме розподіл сфер впливу у країні між новою та старою елітами. А. Пшеворський доводить, що у процесі демократизації задіяні чотири основні типи політичної еліти в державі: 1. Консерватори – авторитарно налаштовані еліти («прихильники твердої лінії»). 2. Реформатори – прихильники демократичних змін серед авторитарних політичних сил. 3. Поміrkовані – політичні сили, які ще не визначились у своєму виборі між авторитаризмом і демократією. 4. Радикали – еліти, які однозначно підтримують демократичні зміни [83, С.23-24].

Розкриваючи сутність демократичних перетворень в посткомуністичних країнах, О. Романюк виокремлює ще одну особливість – посткомуністичні революції. Він стверджує, що демократичний перехід у більшості країн колишнього соцтабору на певному етапі супроводжується мирними революціями, що дозволяє більш прогресивній демократичній частині політичної еліти прийти до влади та розпочати новий етап впровадження демократичних цінностей [90, С.20].

Американський дослідник С. Гантінгтон вказує п'ять моделей зміни режимів, а саме: 1) циклічна (поперемінна зміна авторитарного режиму на демократичний, і навпаки); 2) другої спроби (встановлення стабільної демократії з другої спроби після тривалого відновлення авторитаризму з відкатом попередньої хвилі демократизації); 3) перерваної демократії (відновлення демократії, яка до цього тривалий період існувала і була

тимчасово відмінена); 4) прямого переходу (від стабільної авторитарної до стабільної демократичної системи), яка є типовою для транзитів першої хвилі; 5) деколонізації (метрополія вводить демократичні інститути, що розвиваються і після набуття незалежності колоніями) [83, С.28].

Автор погоджується з думкою Г.Кравець, що демократизація у посткомуністичних суспільствах має відмінні риси від демократичного переходу в країнах Латинської Америки та Західної Європи. Вони зумовлені насамперед тим, що відбуваються із іншої відправної точки – не з авторитаризму, а із тоталітаризму. Це, звичайно, впливає на характер та глибину трансформаційних перетворень. Перетворення мають подвійний, а подекуди й потрійний характер – поряд із розбудовою демократії потрібно розбудовувати державу та створювати політичну націю. Однак, виокремлюючи особливості посткомуністичних трансформаційних перетворень, треба пам'ятати, що ці суспільства різняться між собою. Це зумовлено, насамперед, часом перебування та характером тоталітарного політичного режиму в цих країнах [47, С.61-62].

Таким чином, посткомуністичні перетворення являють новий тип процесу суспільно-політичних перетворень, особливості якого полягає в одночасній трансформації усіх сфер держави, політичних інститутах. Помаранчева революція та Революція Гідності відкрили перед українським суспільством нові перспективи транзиту до побудови демократичного суспільства і попри російську агресію цей рух не зупинити.

Висновки до 1 розділу

В даному розділі було проаналізовано питання проблеми сучасних трансформаційних процесів. Так автор, розкрив суть основних напрямків опрацювання проблеми трансформації сучасних політичних та державних інститутів та з'ясував основні стадії посткомуністичних перетворень. Таким чином, автор прийшов до таких висновків.

По-перше, на основі розглянутих концепцій та характеристик проблеми трансформації, автор дав визначення цьому поняттю. Таким чином, на думку автора, трансформація – це певний процес подолання суспільно-політичних і структурних суперечностей системи державотворення шляхом зміни парадигми розвитку власної організації, що передбачає кардинальну зміну способу мислення на рівні всього суспільства, характеру діяльності його суб'єктів політики та держави.

По-друге, автор проаналізував основні стадії посткомуністичних перетворень, в основу їх характеристик покладені теорії З. Бжезинського А. Пшеворського. С. Гантінгтона.

РОЗДІЛ 2. СУСПІЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.

2.1. Розгортання державотворчих процесів в Україні в 1991-2004 рр.

Сьогодні, оглядаючись на початок 1990-х років, можна стверджувати, що розбудова самостійної держави розпочалася все ж таки без глибоко продуманих, обґрунтованих і виразно проголошених елітою нових стратегічних орієнтирів. Політична еліта посткомуністичного українського суспільства була вкрай несконсолідованою. Кожна політична сила, що так чи інакше була представлена в політичному спектрі держави, прагнула реалізувати своє власне бачення інститутів української державності.

На початку 1990-х рр. перед Україною постала необхідність здійснення широких реформ, які були викликані політичною та соціально-економічною ситуацією у зв'язку з проголошенням незалежності України. Внаслідок розвалу Радянського Союзу і поразки комуністичної парадигми як політичної технології та системи господарювання Україна змушена була вирішувати практично миттєво й одночасно ряд завдань: становлення держави, суспільства та ринкової економіки [71, С.179].

Загалом трансформація державної влади і, зокрема, запровадження посади президентства здійснювалася інтуїтивно. Відтак були побоювання, що президентська влада обернеться «авторитарною диктатурою» [114, С.42]. Таким чином, уже на етапі обговорення можливості й доцільності запровадження в Україні поста президента погляди представників політичних сил на проблему різко поляризувалися.

Ситуація загострилася ще більше під час передвиборчої президентської кампанії, яка спричинила фактичний розкол у лавах демократичних сил:

В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, І. Юхновський ішли на вибори осібно, дистанціюючись один від одного.

Однак, 1 грудня 1991 року відбувся перший Всеукраїнський референдум. У бюлетень було включено текст Акта, прийнятого Верховною Радою 24 серпня, і питання: «Чи підтверджуєте ви Акт проголошення незалежності України?». Таким чином, громадяни підтримали Акт проголошення незалежності і тим проголосували за утвердження суверенної, демократичної, правової держави - України. Того ж дня виборці віддали перевагу президентській формі правління, що передбачалась від 5 липня 1991 року постановою Верховної Ради УРСР «Про вибори Президента Української РСР». У ході референдуму відбулись і вибори Президента нової Української держави. На найвищу державну посаду було обрано голову Верховної Ради України - Леоніда Кравчука, який набрав 19,6 мільйона голосів виборців (61,59%) [7].

Обранню, зрештою, першим українським Президентом одного з колишніх партійних лідерів – Л. Кравчука – сприяв не тільки розбрат у середовищі демократичної еліти – давалася взнаки й дія інших чинників. Приміром, кандидатура В. Чорновола багатьох не влаштувала й навіть насторожувала, оскільки, як вважалося в середовищі лівих, влада В. Чорноволу потрібна «і для зведення рахунків» [106, С.480].

Прихід же на президентську посаду Л. Кравчука дехто з експертів пояснював, зокрема, тим, що «народ України не побачив йому альтернативи. Альтернативи його досвіду, знанням, виваженості, політичній мудрості. Адже робота в ЦК – це велика школа. А коли ще політичний діяч є патріотом, вмie аналізувати, враховувати реалії, робити правильні висновки – успіх йому забезпечено» [106, С.480].

Певної шкоди процесу трансформації влади в державі завдала, з-поміж іншого, довга відсутність нової Конституції, де чітко б закріплювалася сутність влади, принципи її творення та межі поширення. Дався взнаки радянський конституційний нігілізм – радянські конституції (навіть ті, які визнавалися

добрими й приваблювали еліту європейських країн, як, приміром, сталінська Конституція 1936 р., що стала у повоєнний час взірцем для написання італійського Основного закону) залишалися, як добре відомо, законами на папері, фактично не захищаючи особистість та суспільство. Відтак ніхто (аж до часу Л. Кучми) не збирався «боротися» за Конституцію. Хоча після прийняття Верховною Радою Декларації про державний суверенітет, в якій закріплювалося право народу України на самовизначення, недоторканність його території, ідея розподілу влади в державі та ін., потреба нової Конституції стала першочерговою. Наробки Конституційної комісії, що розпочала свою роботу з осені 1990 р., не вдовольняли депутатів. Відтак упродовж кількох років вони визнавали за краще тільки вносити поправки до Конституції УРСР 1978 р.

У другій половині 1990 р. Верховна Рада УРСР ухвалила закони про місцеві ради народних депутатів і місцеве самоврядування, структуру органів виконавчої влади республіки, міліцію та податкову службу. 24 жовтня 1990 р. з Конституції УРСР було вилучено шосту статтю, яка закріплювала однопартійну політичну систему. У період з 16 липня 1990 р., коли була прийнята «Декларація про державний суверенітет України», і до серпня 1991 р. відбувався процес адаптації існуючої політичної системи до нових політичних і економічних реалій. Упродовж грудня 1991 р. Л. Кравчук видав 28 указів, спрямованих на розбудову нової політичної системи, державного механізму, на створення нових органів державної влади та формування їх персонального складу. Упродовж 1992 р. кількість таких указів зросла до кількох сотень. Саме в умовах неструктурованості Верховної Ради України і відставанні законодавчої бази для проведення курсу реформ значна кількість елементів державності України формувалася завдяки актам президента Президент, вступивши на посаду, розпочав формування допоміжних структур. Указом Президента України №6 від 13 грудня 1991 р. створювався новий орган державної влади – Адміністрація Президента, яка структурно фактично нагадувала ЦК КПУ. Поза межами Конституції, породжуючи істотні

протиріччя у системі управління, створювалися не тільки Адміністрація, а й інші органи при Президентові – Державна Дума, Державна Рада при Президентові, згодом з'явився інститут повноважного представника Президента України, який досить швидко став дієвим важелем впливу у регіонах. Створюючи підвідомчі і багато в чому залежні від себе структури, Президент прагнув зміцнити свої позиції у змаганні із законодавчою владою щодо ступеня впливу на процес становлення держави. [106, С.182].

Закони 1991–1992 рр. створили в Україні передумови для формування президентсько-парламентської республіки і водночас заклали основи для подальших суперечностей між гілками влади.

Труднощі чатували на українську державу й у сфері зовнішньополітичних відносин. Передовсім вони були пов'язані з необхідністю трансформації стосунків із колишніми радянськими республіками і, зокрема, – з необхідністю переведення у нову площину взаємин з Росією. Росія ж в свою чергу намагалася зберегти свій статус осердя у колишньому власному імперському просторі, прагнучи в жодному разі не зменшувати його межі й бути на просторах новопосталої Співдружності Незалежних Держав (СНД) тим, ким була в СРСР – керівним, контрольним і каральним центром. Свідченням того, що Росія відразу намагалася розбудувувати СНД відповідно до своїх – імперських за характером – цілей, є угоди й договори, укладені в рамках Співдружності впродовж 1992-1993х рр. (їх з'явилося близько 400) і, зрозуміло, – її зовнішня політика, відмітною рисою якої стало намагання провести інкорпорацію колишніх радянських республік усередину свого фронтира (тобто кордону рухомого, кордону між освоєним і неосвоєним, але агресивно освоєваним пострадянським простором).

Що ж стосується конкретно україно-російських взаємин, то тут на тлі стрімкого і потужного розбурхання антиукраїнських настроїв у російському суспільстві (найперше — за допомогою засобів масової інформації, членів депутатського корпусу Верховної Ради Російської Федерації) гострі проблемні

питання у взаєминах двох держав виринали одне за одним. Стосувалися вони найрізноманітніших сторін життя. Найперше Україна мала відмінний погляд на перспективи існування СНД: стосовно функцій Співдружності.

Попри це російський вплив на Україну здійснювався агресивно, інколи приховано, але незмінно з постійним втручанням у економічну, політичну та медійну сфери.

Розбудова незалежної держави потребувала створення основ державності, насамперед визначення чітких меж державної території, встановлення власного громадянства і створення нового державного апарату[106, С.183].

Кризові явища у розвитку молодого держави заявляли про себе дедалі гучніше. Країну накрила хвиля гіперінфляції: у 1993 р. купоно-карбованець, запроваджений у 1992 р., знецінився у 103 рази. Спроба перевести управління економікою, що називається, у ручний режим, позитивних наслідків не дала, але стала своєрідним стимулом для розвитку тіньової економіки. Разом з тим населення країни стрімко зuboжівало. Недовіра до влади зростала.

У такій ситуації Президент і Верховна Рада звернулися до народу України з пропозицією підтвердити їхній мандат на владу, а відтак прийти на дострокові вибори як Президента, так і парламенту.

Вибори до Верховної Ради відбувалися у квітні 1994 р. Їх наслідком стало обрання лише 340 депутатів (із 450). Із попереднього скликання народ України повторно обрав (вибори відбувалися за мажоритарним принципом) 50 депутатів, іншим 138 висловив недовіру. Кількість місць, отримана лівими партіями (84 зайняли комуністи, 25 – соціалісти, аграрники – 36, 27 – міжрегіональна депутатська група, 26 – «Єдність»), забезпечила їм у Верховній Раді панівне становище і вирішальний голос. Унаслідок довиборів до кінця 1994 р. депутатські повноваження отримали ще 67 чоловік. Після припинення, за рішенням Центральної виборчої комісії, у грудні виборчого процесу Верховна Рада налічувала 405 депутатів, 178 з яких були членами партій, а 227 — безпартійними. Найбільше — 90 місць — посіли комуністи.

Очолив український парламент соціаліст О.Мороз. Віце-спікером став лідер Селянської партії України О. Ткаченко. [51, С.50].

Стосовно президентських виборів, то Україна першою з країн СНД провела переобрання президента у відповідності до чинного законодавства. Із семи кандидатів, зареєстрованих ЦВК і внесених у виборчі бюлетені в день голосування (26 червня 1994 р.), найбільше голосів здобули чинний Президент Л. Кравчук й экс-прем'єр-міністр України Л. Кучма. В ході повторного голосування, що відбулося 10 липня, за Л. Кучму проголосувало більше 52 % з тих виборців, які прийшли на виборчі дільниці. Л. Кравчук здобув 45 % голосів. Президентський термін першого українського Президента скінчився. Він виявився коротшим мало не на половину від передбаченого законодавством. Влада легітимним шляхом перейшла від колишнього радянського партійного функціонера до колишнього радянського адміністратора («Я пройшов шлях до політика саме з рівня адміністратора» [62, С.50].

Президент України Л.Кучма, який прийшов до влади після виборів 1994 р. розпочав процеси реформування економічного блоку та висловив думку про необхідність у країні реформ. В цей період відбувається протистояння між Президентом та спікером парламенту.

При цьому, що прикметно, і Президент, і спікер були однодумцями в питанні ролі держави в процесі реформування – обоє обстоювали пріоритет держави як у сфері управління економікою, так і в галузі реформування усіх інших сфер життя країни. Однак були між ними і серйозні розбіжності з цілого ряду ключових питань – сутності розподілу влади, «глибини» ринкових реформ, трансформації земельних відносин і т. д. (про що свідчать, зокрема, доповідь О.Мороза у Верховній Раді у червні 1994 р. «Основні засади і напрями становлення економіки України в кризовий період» [38, С.9-26] та Президентова програма під назвою «Про основні засади економічної та соціальної політики» і відповідно його ж доповідь у Верховній Раді у жовтні 1994 р. «Шляхом радикальних економічних реформ» [37, С.25-37]. У ході

самих реформ, як засвідчив час, розбіжність підходів виявилася ще більш різною, що зумовило перехід Соціалістичної партії на чолі з О.Морозом навесні 1995 р. в опозицію.

Команда Президента формувалася повільно, за часи Уже в кінці року аналітики відзначали, що Адміністрація Президента стає одним із головних інституцій держави, за часі президентства Л.Кучми змінилося шість керівників його адміністрації. Потрібно відзначити, що двом з них оголошено підозру про державну зраду. Відбувалася і постійні зміни преєр-міністрів, так П. Лазаренка – Президент згодом характеризував як талановиту людину, що має «суто кримінально-номенклатурний талант», і називав його своєю найбільшою помилкою, а от стосовно В. Пустовойтенка, який став наступником П. Лазаренка, Л. Кучма не висловлювався категорично «за» чи «проти», що дало підстави експертам сприймати нового прем'єра як людину, яка змогла «вписатися» в «команду». Згодом уже прямо говорилося про нову «партію влади», яка постала в конкретній іпостасі – Народнодемократичної партії. Далі – більше: люди на різних щаблях влади заговорили про те, що НДП спробувала виступити в ролі такого собі «філіалу» виконавчої влади в парламенті, який один володіє «ексклюзивним виходом на Президента» [94, С.58].

У ході постійної зміни керівників Кабміну виконавчій владі загалом і Президенту зокрема доводилося вирішувати цілий ряд складних проблем. З прийняттям Закону «Про державну владу і місцеве самоврядування» не всі парламентські законодавці погоджувалися, що призвело до поступового наростання в суспільстві політичної кризи.

В лютому 1996 р. Конституційна комісія передала до парламенту проект Конституції. Проект пройшов три читання в парламенті й змінив політичний клімат як в самому парламенті, так і загалом у державі, оскільки і творці проекту, і парламентарі не могли домовитися між собою ані щодо розмежування повноважень гілок влади чи структури парламенту, ані щодо питання приватної власності на засоби виробництва, як не вдавалося їм дійти

згоди у питанні державної символіки, статусу російської мови і т. д. На політичному горизонті знову заблисла перспектива референдуму. Вона стала більш реальною, коли 26 червня Л. Кучма, бачачи надто повільне й вкрай конфліктне проходження читання проекту Конституції в парламенті, видав Указ «Про проведення Всеукраїнського референдуму з питання ухвалення нової Конституції України». Перспектива референдуму активізувала парламентарів: за два дні — 27 і 28 червня вони працювали надзвичайно продуктивно, внаслідок чого ранком 28 червня 315 голосами «за» було прийнято Основний Закон (Конституцію) України. Україна, як і до введення в дію Закону «Про державну владу і місцеве самоврядування», а за тим Конституційного договору, ставала напівпрезидентською республікою. Втім, це, здавалося б, очевидне твердження насправді виявилось не таким уже й очевидним, адже Конституція не закріплювала конкретно даного положення, як і цілого ряду інших засад функціонування влади в перехідному суспільстві. Дана обставина стане в подальшому підґрунтям для довільного тлумачення положень Основного Закону, чим не раз скористається і законодавець, і Президент, і представники різноманітних політичних сил, які вже були при владі чи рвалися до неї. Разом з тим, не можна не бачити того, що попри недоліки, Конституція певною мірою унормувала життя країни, а отже стабілізувала його, давши можливість зосередитися владі на розв'язанні інших суспільних проблем [108, С.130].

Загалом друга половина 90-х рр. позначилася погіршенням матеріального благополуччя українських громадян. У країні стрімко зростало безробіття.. Так, якщо у 1994 р. статус безробітного отримали 55 тис. молодих людей, то в наступні роки їхня кількість невпинно зростала і становила у 1995 р. – 73 тис. чол., у 1996 –160 тис., у 1997 р. – 242 тис., у 1998 р. – 361 тис., 1999 р. – безробітними було визнано майже 400 тис. молодих людей. Наприкінці ХХ ст. близько третини непрацевлаштованих громадян України становили особи віком до 28 років [43, С.30].

Політика Л. Кучми сприяла тому, що в листопаді 1994 р. держава приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (від 1 липня 1968 р.) і за кілька тижнів отримала гарантії безпеки від президентів Росії, США та прем'єр-міністра Великої Британії. Відмова від ядерної зброї дозволила Україні підписати Хартію українсько-американського партнерства (листопад 1994 р.) та стати у вересні 1995 р. повноправним членом Ради Європи. Наразі неоднозначно оцінюють такі кроки української влади на міжнародній арені, покращилися взаємини із європейськими країнами.

Варто зазначити, що відмітною рисою процесів, що розгорнулися у країні з кінця 1997 р., було те, що Президент значно розширив коло своїх повноважень. Це дозволило навіть прибічникам Л. Кучми констатувати, що «державна влада в Україні набула ознак президентської форми правління» [12, С.37]. Відбувалося це, зрозуміло, всупереч положенням нової української Конституції. Втім, члени команди Президента оцінювали такий стан справ як однозначно позитивний і намагалися переконати український соціум у «коректності зазначених кроків президента» Загалом упродовж 1998 р. та трьох місяців 1999 р. було прийнято 92 укази Президента з найгостріших питань економічної політики [12, С.39].

Наприкінці 90-х рр. Президент здійснив спробу, спрямовану на удосконалення структури державної влади. Зокрема, 7 липня 1997 р. Л. Кучма підписав Указ за № 620/97 «Про державну комісію з проведення в Україні адміністративної реформи», в якому наголошувалося, що «з метою підготовки і проведення в Україні комплексної адміністративної реформи, яка має радикально змінити систему державного управління всіма сферами суспільного життя, перетворити її в один з визначальних чинників економічних та соціальних реформ», створюється відповідна комісія. Її завданнями – з-поміж іншого – було: визначення організаційно-правових засад, стратегії і тактики, конкретних механізмів проведення реформи; підготовка пропозицій щодо структур органів виконавчої влади (що мало б, як вважалося, посприяти

спрощенню і підвищенню ефективності управління, скороченню непотрібних ланок управління), запровадження дієвої системи державного контролю та раціонального адміністративно-територіального поділу і т. ін. Головою комісії було призначено Л. Кравчука [106, С.500].

У цей час дедалі частіше почали лунати заклики до «урізання» впливу президентської вертикалі шляхом внесення змін до Основного Закону, введення в дію закону про імпічмент Президенту. Втім, були і противники того, щоб «позбавити Президента його центральної ролі в системі політичних зв'язків», які зауважували, що «зміни програмного порядку в Конституції робити не час: це небезпечно в умовах економічної, політичної та соціальної кризи» [94, С.17].

В кінці 90-х років простежувалося «невпевнене почуття» засобів масової інформації, оскільки контроль за їхньою діяльністю з боку влади ставав дедалі відчутнішим. У другій половині 90х рр. ХХ ст. українські мас-медіа потерпали від численних податкових перевірок, залякування спонсорів та рекламодавців, судових позовів. За деякими даними, у 1999 р. проти українських ЗМІ було подано близько 2200 судових позовів на загальну суму понад 90 млрд. грн. (16,5 млрд дол. США), тоді як, наприклад, річний бюджет держави дорівнював тільки 33 946 526,9 млн. грн. (6,2 млрд дол. США) [43, С.88].

У такій обстановці 29 березня 1998 р. проходили вибори до Верховної Ради України. Відбувалися вони за змішаною системою. Центральна виборча комісія допустила до участі у виборах 30 політичних партій і блоків (із 56 політичних партій, зареєстрованих на 1 січня 1998 р.). У ході виборів 4 %-й виборчий бар'єр подолали такі партії й блоки, як Компартія України, Народний рух України, Соціалістична та Селянська партії України, Партія зелених, Народно-демократична партія, об'єднання «Громада», Прогресивна соціалістична партія та Соціал-демократична партія України (об'єднана), відповідно здобувши 123, 46, 35, 19, 31, 24, 17 і 17 мандатів. Крім того, до парламенту був обраний 101 позапартійний депутат. 35 мандатів в одномандатних округах здобули 35 представників від партій і блоків, які не

подолали 4 %-й бар'єр по багатомандатному округу. Аналіз виборчої кампанії дозволив твердити спостерігачам та аналітикам про значний «вплив адмінресурсу» (в основному – на місцях) на результати виборів [106, С.500].

Взагалі, на думку автора адміністративний ресурс являється найголовнішою перешкодою в побудові демократії, та як він так чи інакше, пов'язаний з протиправною діяльністю посадових осіб чи державних органів. Автор вважає, що на виборах 1998 р. порівнюючи з наступними роками (особливо з 2004 роком), адміністративний ресурс дійсно вже відігравав вагомую роль, але тоді його ще не вважали вирішальним чинником.

Так після проведення виборів та у ході тривалих дискусій, а також проведення у травні – липні 18 голосувань врешті-решт на початку липня було обрано голову Верховної Ради, яким став лідер СелПУ О. Ткаченко. Його першим заступником було обрано комуніста А.Мартинюка, а В.Медведчука (представника СДПУ(о)) – заступником.

Перед президентськими виборами 1999 р. у деяких політичних партіях відбулося перегрупування – дехто з їхніх членів змінив свою партійну належність. Зокрема, так вчинив один із членів СДПУ(о) Є.Марчук, який згодом став одним із претендентів на президентську посаду (партія, яку він залишив, була зорієнтована на підтримку Л. Кучми). Крім нього, у виборах 31 жовтня взяли участь ще шість претендентів — Л. Кучма, П. Симоненко, О.Мороз, Н. Вітренко, Ю. Костенко та Г. Удовенко. Учасниками другого туру стали Л. Кучма, який набрав 36,49 % голосів виборців, та П. Симоненко із 22,24 % голосів. У ході другого туру голосування перемогу здобув Л. Кучма, набравши 56,25 % голосів і вдруге ставши таким чином Президентом України [106, С.501].

Аналіз президентської кампанії в Україні змусив говорити українських аналітиків про те, що її хід разюче нагадував президентські вибори 1996 р. в Росії, де в другий тур поряд з Б. Єльциним вийшов лідер Комуністичної партії Г. Зюганов. Зарубіжні ж експерти вказали, з-поміж іншого, на те, що виборча

кампанія Л. Кучми, як на західні стандарти, була – після виборів Б. Єльцина, витрати на які становили 600 млн. доларів США – «другою найдорожчою кампанією» [2, С.487].

На думку більшості фахівців впродовж 1990–1993 рр. в Україні почала трансформуватися політична система, було закладено основу для формування й діяльності державно-правових інститутів, зокрема, створено інститут президентства, запроваджено принцип забезпечення прав і свобод громадян, організовано систему оборони і безпеки держави, створено умови для розвитку громадянського суспільства. Питання конституційного розвитку держави, розв'язання складних проблем територіального устрою і територіальної цілісності України вимагали проведення державно-політичної реформи, утвердження принципів стримувань та противаг. Упродовж 1996–1999 рр. тривала політична боротьба навколо законодавчого визначення повноважень Президента та парламенту відповідно до Конституції України. Відносини на вищих щаблях державної влади по лінії "пропрезидентські – антипрезидентські сили" були нестабільними, що можна пояснити, насамперед, відсутністю у парламентської більшості достатніх важелів впливу на формування уряду та втручанням глави держави у процес формування фракцій у парламенті [71, С.204].

Бажання розширення президентських повноважень штовхнуло Л. Кучму до нових кроків, спрямованих найперше на внесення ряду поправок до Конституції України. Відтак Президент видав указ про проведення у квітні 2000 р. в країні референдуму, на якому б електорат дав позитивні чи негативні відповіді на запропоновані питання: про недовіру Верховній Раді; про надання права розпуску парламенту Президентом у разі, коли Верховна Рада впродовж місяця не спроможеться утворити парламентську більшість чи протягом трьох місяців не затвердить бюджет, запропонований урядом; про скасування депутатської недоторканності, зменшення кількості парламентарів до 300 чол.;

про заснування другої (верхньої) палати у Верховній Раді для представників із регіонів; про прийняття на референдумі нової Конституції.

А тим часом у парламенті справи склалися не кращим чином. Депутати не проголосували за кандидатуру Прем'єр-міністра, на яку претендував, за поданням Президента, В. Пустовойтенко. Правда, за тиждень до кінця року голосування виявилось плідним: Прем'єр-міністром було обрано колишнього главу Нацбанку України В.Ющенка.

16 квітня 2000 р. в країні відбувся референдум, на який було винесено чотири, а не шість, питань — перше й шосте питання були зняті Конституційним Судом. Імплементацию результатів референдуму, за рішенням Конституційного Суду, було покладено на Верховну Раду. Однак парламент так і не підтвердив результати референдуму, оскільки як у парламентарів, так і в численних представників електорату були сумніви щодо достовірності оголошених результатів — позитивних відповідей народу на всі чотири питання.

Незадоволення Президента гальмуванням імплементации померкло на тлі так званого «касетного скандалу», що розгорівся зі зникненням та, як згодом з'ясувалося, вбивством відомого журналіста Г. Гонгадзе. Підозра щодо організації вбивства впала на Президента. Це сталося після того, як з парламентської трибуни лідер соціалістів розповів про зміст розмов у кабінеті Президента Л. Кучми, що були записані на плівку офіцером президентської охорони М.Мельниченком. У цей час Президент став відчувати значний тиск з боку опозиційних сил. Їх лідерам – Г. Удовенку, Ю. Костенку, О.Морозу, Ю. Тимошенко – вдалося організувати вуличні демонстрації, провести в країні ряд інших акцій протесту. Серед них такі, як акція протесту, проведена 15 грудня 2000 р. (у день закриття Чорнобильської АЕС) на майдані Незалежності в столиці, на якій вимагалася відставка Президента і керівників силових відомств, грудневі виступи представників Громадянського комітету захисту

Конституції в Чернівцях, у Львові в рамках акції «Україна без Кучми!» та розгортання наметових містечок в Одесі, Черкасах, Харкові [106, С.503].

Слід зазначити, що не тільки ті люди, яких Президентом та його прибічниками було зараховано до опозиції, але й, приміром, перший український Президент Л. Кравчук, на той час почали досить гостро критикувати чинного Президента та його політику. Так, Л. Кравчук дав досить недвозначні оцінки ситуації в Україні в одній зі своїх книг, що побачила світ у 2001 р., зауваживши насамперед, що «ми не йдемо тим шляхом, який обрали на референдумі 91-го року. Тупцюємо на місці: ні вперед, ні назад» [29, С.130].

Згодом посилення незгод та протистоянь у владних структурах призвело у квітні 2001 р. до відставки уряду В.Ющенка, обрання нового Прем'єр-міністра, яким став А. Кінах, та розвалу парламентської більшості [56, С.505].

Згідно аналізу даних Держкомстату України, 2000 р. для української економіки був справді набагато вдалішим від попередніх років хоча б тому, що вперше за останні п'ять років було перевищено рівень промислового виробництва 1995 р. – приріст становив 10 %. Якщо ж порівняти показники 2000 р. з попереднім, 1999 р., то цифри свідчать, що у 2000 р. реальний валовий внутрішній продукт становив 106,0 %. Пожвавлення виробництва у промисловості, сільському господарстві, торгівлі та громадському харчуванні сприяло приросту валової доданої вартості в провідних галузях економіки. Загалом у 2000 р. промисловістю було вироблено продукції на 144,4 млрд. грн., або на 12,9 % більше, ніж у 1999 р. [95].

Певні зрушення відбулися й у сільському господарстві. Відзначаючи, що у 2000 р. виробництво валової сільськогосподарської продукції (у порівнянних цінах) зросло проти 1999 р. на 7,6%, Держкомстат звертав увагу на те, що в сільськогосподарських підприємствах усіх форм власності воно скоротилося на 8,8%, а в господарствах населення – зросло на 18,9%. Тож позитивна тенденція зростання загального обсягу сільськогосподарського виробництва була зумовлена, перш за все, значно вищим проти 1999 р. обсягом виробництва

сільськогосподарської продукції (особливо картоплі, овочевої та плодово-ягідної продукції) у господарствах населення [95].

У 2000 р. набула подальшого розвитку тенденція нарощування обсягів інвестицій в основний капітал (капітальних вкладень). Порівняно з попереднім роком обсяги інвестицій, приміром, у будівництво зросли на 11,2% [95].

Сума заборгованості з виплати заробітної плати порівняно з 10 грудня 1999 р. знизилася на 1,2 млрд грн, або на 19% і на 10 грудня 2000 р. становила 5,3 млрд грн. У відповідному періоді 1999 р. зменшення суми боргу становило 2%. Заборгованості із фінансування виплати пенсій та грошової допомоги в установах Мінфіну та Пенсійного фонду України (після повної ліквідації протягом вересня 2000 р.) не виникало [95].

Варто відзначити, що пожвавлення економічного життя в країні та відповідно покращання соціально-економічної ситуації було, безумовно, не тільки наслідком діяльності уряду В.Ющенка: поступово почали заявляти про себе й заходи, спрямовані на проведення в Україні ринкових реформ. Зокрема, свою позитивну роль відіграла поява ряду президентських указів та, відповідно, заходи, спрямовані на їхню реалізацію в наступний час. Серед них Указ від 3 грудня 1999 р. «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки», а також інші укази, які торкалися тих чи інших конкретних питань економічного розвитку, як, наприклад, Указ від 6 лютого 2001 р. «Про заходи щодо використання космічних технологій для інноваційного розвитку економіки держави». На початку 2000 р. Президентом була затверджена й «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000–2004 рр.» [108, С.592].

Взагалі в подальшому, заходи, які були здійснені у 2001–2003 рр., (з-поміж іншого, прийняття нового Земельного кодексу) посприяли тому, що кожен із цих років був по-своєму результативним в економічній галузі. У 2001 р., порівняно з 2000 р., реальний валовий внутрішній продукт становив 109%, у 2002 р. – 104,1% [96-98]. Найбільше зростання валової доданої вартості

протягом року спостерігалось в обробній промисловості, оптовій і роздрібній торгівлі, сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві, на транспорті.

Як свідчить Держкомстат, протягом 2004 р. спостерігався високий рівень ділової активності підприємств, що здійснювали будівництво за контрактами підряду.

З року в рік аналітики дедалі частіше й гучніше почали твердити про поступову трансформацію політичного режиму в країні, акцентуючи посилення в ньому авторитарних тенденцій. Хтось називав режим в Україні «м'яким авторитаризмом», хтось поіменував його, «відштовхнувшись» від прізвища Президента, як «кучмізм» тощо. Саме під гаслами необхідності боротьби із режимом йшла на парламентські вибори 2002 р. частина політичних партій.

Вибори відбувалися на пропорційно-мажоритарній основі. Як показало голосування 31 березня, тільки трьом блокам та трьом партіям із 63, які брали участь у виборах (із 130 в свою чергу офіційно зареєстрованих), вдалося подолати 4 %-й бар'єр. Відтак 23,8 % голосів (70 мандатів) здобув блок, очолюваний экс-прем'єр-міністром В.Ющенком. 20 % голосів (59 мандатів) дісталися комуністам, що стало свідченням не стільки прихильності частини електорату до лівої – комуністичної – ідеології, як тим, що люди, в яких радянська держава за кілька десятиріч витравила бажання і здатність розраховувати на власні сили, але привчила бути державним утриманцем, не могли пристосуватися до нових – ринкових – умов життя. Блоку «За єдину Україну!», який уособлював на той момент «партію влади» (а відтак, значно більше, ніж під час парламентських виборів 1998 р., використовувала горезвісний «адмінресурс») і був очолюваний главою Адміністрації Президента України В.Литвином, вдалося здобути 11,8% голосів виборців (35 мандатів) та посісти третє місце у виборчих перегонах. 7,3% голосів (22 мандати) отримав блок Ю.Тимошенко; 6,9% (20 мандатів) – соціалісти; 6,3% (19 мандатів) – СДПУ(о). У мажоритарних округах картина була дещо іншою: кандидати від

«партії влади» отримали 66 мандатів, від блоку В.Ющенко – 42, КПУ – 7, СДПУ(о) – 5, СПУ – 3. Головою новообраної Верховної Ради став чільник блоку «За єдину Україну» В.Литвин, першим заступником – Г.Васильєв, а заступником – О.Зінченко. Втім, у наступні роки заступники з тих чи інших причин змінювалися [106, С.511].

24 серпня 2002 р. Президент України проголосив проведення політичної реформи та започаткування парламентсько-президентської республіки. Нова концепція реформування системи влади в Україні була реалізована у законопроекті «Про внесення змін до Конституції України», яку Президент України Л. Кучма 6 березня 2003 р. виніс на розгляд Верховної Ради України для попереднього розгляду Указ Президента України «Про винесення на всенародне обговорення проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України» [71 С.211].

Упродовж 2002–2003 рр., крім президентського, з'явилося ще п'ять законопроектів політичної реформи. До сновних ідей запропонованої конституційної реформи у різних варіаціях був перехід від президентськопарламентської до парламентсько-президентської форми правління, відповідний перерозподіл владних повноважень між вищими органами державної влади. Пропонувалася також нова структура парламенту – дві палати, зменшення загальної чисельності Верховної Ради України, розділення упродовж одного року виборів президентських, парламентських і органів місцевого самоврядування, продовження повноважень парламенту до 2007 р., обрання президента у Верховній Раді України.

Виборча кампанія 2004 р. в Україні розтягнулася на довгі місяці. У виборчому контексті український парламент проголосував за так звану політ-реформу – за внесення змін до Конституції (Основного Закону) України, внаслідок яких, зокрема, частина повноважень, що належала раніше Президенту, перерозподілялася на користь Прем'єр-міністра.

Потрібно також відзначити, що починаючи з Л. Кучми, кожен глава держави пропонував свої зміни до Конституції, не всі спроби були вдалими, але клжен керівник держави , окрім Л.Кравчука, відзначився ґрунтовними змінами, відміною конституційною реформою.

В цілому на час старту президентської виборчої кампанії 2004 р. склалася серйозна внутрішньополітична ситуація. Зовнішній фактор виборів Президента 2004 року характеризувався суперництвом Заходу і Сходу. Політична криза, що склалася в Україні наприкінці 2004 року, певною мірою ускладнила стосунки Росії та Європи.

Президентські вибори 2004 року продемонстрували важливість стратегічної ролі України в геополітичному та геоeкономічному просторі. Активність великих світових держав та міжнародних організацій у період виборчого процесу засвідчила ключову роль України між Заходом і Сходом.

Більшість експертів визначили кампанію 2004 р. найбруднішою з усіх тих, що проводилися в Україні за всі роки незалежності. Майже по всій державі вона була позначена не тільки потужною блокадою з боку держадмінресурсу (як пріоритетного засобу авторитаризму, використовуваного в електоральних компаніях) за найбільшого сприяння провладному кандидату В.Януковичу.

Основними подіями виборів 2004 р. стали фальсифікація результатів другого туру виборів, судові позови команди В.Ющенка після фальсифікації результатів другого туру виборів та, зрештою, небаченими на пострадянських просторах подіями на майдані Незалежності – багатотисячними виступами населення з усіх регіонів України на підтримку В.Ющенка та постановам на головній площі столиці наметового містечка незгодних, що протрималося кілька місяців – до проведення за рішенням суду повторного другого туру президентських виборів та перемоги і, відповідно, вступу В Ющенка на президентську посаду.

2.2. Трансформаційні процеси в Україні в період президентства В. Ющенка (2005 – 2010 рр.)

Саме завдяки подіям листопада-грудня 2004 року українське суспільство по-іншому почало оцінювати поняття «вибори», «опозиція». На думку автора, Помаранчева революція 2004 р. є продовженням процесу трансформації політичної системи та складовою частиною процесу національного відродження української нації, утворення її держави, що здійснюється зусиллями передової частини українського народу, особливо української інтелігенції.

2004-2005 роки були новими кроками на шляху державотворення. До цієї справи долучилася більшість українського народу, очолювана групою політиків на чолі з Віктором Ющенком. Україна отримала імпульс прискореного розвитку на основі широкої програми реформ, перетворення в сучасну європейську державу, хоча потрібно зазначити.

Слід зазначити, що в суспільстві до середини літа 2005 р. відчувалося дивне самозаспокоєння, впевненість, що розвиток держави буде здійснюватися європейським шляхом. Час був втрачений, авторитет «помаранчевої» влади значно підірваний, частина виборців розчарована. Це чітко виявилось в парламентських виборах 2006 р. «Помаранчевий» електорат розчарувався в В. Ющенкові і, здебільшого, проголосував за БЮТ. Тому підсумки виборів були не на користь пропрезидентського блоку «Наша Україна». Він набрав лише 14%, БЮТ – 22%. Також роль зіграло звільнення Ю. Тимошенко з посади прем'єра в 2005 році. Переможцем парламентських змагань стала Партія Регіонів з 32% [91, С.126], яка почала виконувати роль «системної опозиції».

Результати парламентських виборів 2006 р. і 2007 р. та перебіг політичних подій у 2008 р. підтвердили, що одним з демократичних підсумків

Помаранчевої революції стало неможливість створити єдину «партію влади».

Одним з впливових важелів подальшої трансформації партійно–політичної системи України в 2008 р. стало зростаюче розчарування виборців у парламентських політичних партіях і, як наслідок – збільшення електорального попиту на «третю силу». Разом з цим 2008-2009 роки характеризуються як роки загострення фінансової кризи в Україні. В кожній країні розвиток фінансової кризи має свій специфічний характер, в Україні він проявився в наступному – з одного боку, кризові явища пов'язані з моделлю економічного розвитку держави та можливостями здійснення відчутних економічних реформ, з іншого – нестабільність у валютній сфері характеризується проблемами внутрішньої та зовнішньої боргової залежності країни. З метою стабілізації фінансового ринку та допомоги комерційним банкам, Національний банк України залучив 16.5 млрд. дол. США кредиту від Міжнародного валютного фонду. В листопаді 2008 року урядом було залучено кредит в розмірі 3 млрд. гривень для покриття бюджетного дефіциту. Кожна дія як відомо веде за собою наслідок отож наслідками фінансової кризи є: уперше з початку року в Україні знизився показник середньої заробітної плати. [39, С.66].

Автор погоджується з тим, що динамічний трансформаційний процес в Україні пережив два важливі етапи, а саме прийняття Конституції 28 червня 1996 р. і Помаранчевої революції в листопаді-грудні 2004 р.

З початку відновлення державності, Україна опинилася під перехресним впливом геополітичних проросійської та західної моделі розвитку. Посткомуністична трансформація в Україні проходить в умовах змішаного політичного режиму, але з базовими цінностями Заходу – демократією і ринком.

Після 2004 р. багато хто сподівався, що президентство В. Ющенка стане однією з чергових «хвиль» у напрямку до демократичних стандартів. Дійсно,

протягом 2005–2009 рр. в Україні відбулися суттєві зрушення у напрямку до приведення національного виборчого та суміжного законодавства і практики його застосування у відповідність до стандартів демократичних, чесних і прозорих виборів. За результатами президентських виборів 2004 р. в новій редакції було прийнято Закон «Про вибори народних депутатів України», що врахував як практичний досвід президентської виборчої кампанії, так і низку рекомендацій Бюро демократичних інституцій і прав людини ОБСЄ за результатами виборів глави держави. Вже в 2006 р. Верховний представник Європейського Союзу з питань зовнішньої політики і політики безпеки Хав'єр Солана привітав народ України із проведенням 26 березня того ж року вільних і чесних виборів до Верховної Ради відповідно до міжнародних стандартів демократичних виборів. За його словами, ці вибори встановили нові стандарти, за якими Україна має творити своє майбутнє [65].

Окрім того, у 2006–2007 рр. було ухвалено Закон «Про Державний реєстр виборців» (22.02.2007 р.), внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України в частині відповідальності за порушення виборчих прав громадян (23.02.2006 р.). Також було розпочато активну роботу над уніфікацією виборчого законодавства, удосконаленням територіальної організації виборів, підвищенням рівня підготовки членів виборчих комісій до роботи у складі відповідних комісій.

Проте, посилення політичного протистояння як в межах парламенту, так і між урядом та главою держави, призвело до прийняття деяких законів, які навряд чи можна вважати кроком вперед у напрямку розвитку законодавства.

Аж ніяк не можна назвати прозорою процедуру призначення багатьох високопосадовців. Критеріями став не професіоналізм, а, скоріше, вклад у перемогу В. Ющенка на виборах (у першу чергу – матеріальний, тому що чимало «командирів майдану» так і не дочекалися подяки у вигляді посад).

Не були започатковані також системні реформи системи державного управління, які дуже гостро назріли. Роздутий чиновницький апарат не зменшився, а, навпаки, зріс майже на третину. Причому, якість управлінських рішень аж ніяк не зросла. Період президентства В. Ющенка був також чи не апогеєм політичної безвідповідальності, як законодавчої, так і виконавчої.

Одним з аспектів відриву місцевого врядування від демократичних стандартів стало, на думку автора, запровадження пропорційної системи на виборах до органів місцевого самоврядування в 2006 р.

Впродовж 2006-2007 рр. відбувалося протистояння центрів прийняття рішень; системна криза у взаємодії влади та суспільства значно ускладнював процес функціонування політичної системи у цілому.

Одним з можливих варіантів виходу з конфліктної ситуації, власне компромісом, було підписання 3 серпня 2006 р. «Універсалу національної єдності» між Президентом, Головою уряду та лідерами парламентських фракцій, одним з наслідків чого було призначення наступного лідера Партії регіонів В. Янукович Прем'єр-міністром України. В «Універсалі національної єдності» було наголошено на таких пріоритетних завданнях: реформування структур виконавчої влади та унеможливлення політизації державної служби через першочергове прийняття Законів «Про Кабінет Міністрів України» та «Про державну службу» (нова редакція), підготовлених для внесення Президентом до Верховної Ради України; стимулювання розвитку місцевого самоврядування, підвищення його ролі і статусу шляхом забезпечення фінансово-економічної спроможності та реформування адміністративно-територіального устрою⁹³. Проте, «Універсал» не став документом, яким би влада і політичні сили керувалися у своїх діях [111].

В зазначеному періоду постійно відбувалися як публічні так і не публічні конфлікти у владному трикутнику: президент–парламент–уряд.

2 квітня 2007 р. Президент України В. Ющенко видав Указ «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України і призначення

дострокових виборів на 27 травня 2007 р.». Більшість депутатів Верховної Ради України не визнали указ Президента України, вважаючи його неконституційним. Їх підтримав Прем'єр-міністр В. Янукович та члени Кабінету Міністрів України, які також відмовилися визнавати цей указ і закликали своїх прихильників до протестів. Розпочалася політична криза, яка супроводжувалася протистоянням демонстрантів на вулицях столиці, а також боротьбою у Конституційному Суді України та Генеральній Прокуратурі, новими указами Президента, постановами Верховної Ради України. Зрештою, 27 травня 2007 р., коли обидві сторони усвідомили, що посилення конфлікту не було перспективним, унаслідок переговорів було досягнуто політичних домовленостей. Сторони конфлікту заявили про завершення політичної кризи. Домовленість передбачала складання повноважень 150 опозиційних депутатів, що мало стати законною підставою для розпуску Верховної Ради України і призначення позачергових виборів. Наступним кроком став Указ Президента України № 497 «Про призначення позачергових виборів до Верховної Ради України» від 5 червня 2007 р. Четвертий Указ Президента України від 31 липня 2007 р. парламентські вибори призначив на 30 вересня 2007 р. 27 червня 2007 р. на урочистому засіданні з нагоди Дня Конституції В. Ющенко наголосив на необхідності реформування політичної системи і пообіцяв найближчим часом запропонувати власний проєкт нових змін до Конституції, який мав бути винесений на всенародний референдум [82, С.134].

Розпочалася робота Президента, Голови ВРУ, КМУ та депутатського корпусу над проєктами конституційних змін.

Позиція В.Ющенко ґрунтувалася доцільності створити в Україні двопалатний парламент, оскільки це дозволило б зміцнити представництво регіонів у законодавчому органі й підвищити відповідальність за якість законотворчості. Головними положеннями нової Конституції України мали стати якісно вищий рівень конституційного захисту прав і свобод громадян, реформування парламенту і судової системи. В Угоді про створення Коаліції

демократичних сил у Верховній Раді України VI скликання, підписаній фракціями БЮТ і НУНС, позиції щодо удосконалення Конституції містилися у двох частинах – «Засадах внутрішньої і зовнішньої політики» та «Програмі діяльності коаліції». У першій частині визначені загальні пріоритети реформування політичної системи, зокрема: оптимізація розподілу повноважень між гілками влади, створення Коаліції демократичних сил у Верховній Раді України VI скликання.

Але попри всі спроби зкоординувати ситуацію, демократична коаліція виявилася нежиттєздатною. Постійно виникали конфлікти між Прем'єр-міністром Ю. Тимошенко та Адміністрацією Президента В. Ющенка. У вересні 2008 р. коаліція фактично припинила своє існування.

Потрібно відзначити, що без реформування політичної системи, суттєвим елементом якої було б підвищення ефективності інститутів влади, без усвідомлення провладною елітою своєї відповідальності та сприйняття як імперативу саме національних, а не корпоративних чи особистих інтересів, без проведення ефективних реформ, які б забезпечили відчутні результати для всього суспільства, неможливо було забезпечувати нормальне функціонування інститутів влади.

Зміни до Конституції України, ухвалені Верховною Радою України 8 грудня 2004 р., не забезпечували рівноваги повноважень у трикутнику: президент–парламент–уряд, а обіцяли лише повернення до президентсько-парламентської форми правління і поновлення Конституції України 1996 р. Конституційні зміни небезпечно порушували баланс владних повноважень, що склався після внесення змін до Конституції. Головною причиною конфліктних взаємин між Президентом України, коаліцією депутатських фракцій та Урядом була недостатня урегульованість і деталізація у Конституції питань розподілу повноважень і процедур взаємодії між гілками й інститутами влади [71, С.212].

Таким чином, зазначений період характеризується подальшою трансформацією державних, політичних інститутів, головною складовою 2005–

2009 рр. були політичні конфлікти між основними суб'єктами влади щодо перерозподілу владних повноважень. Це було наслідком як конституційної невизначеності, так і власне конфігурації політичних акторів та загальної політичної культури, яка сформувалася після Помаранчевої революції.

2.3. Трансформація політичної системи в контексті сучасного державотворення в Україні (2010- 2014 рр).

Головними подіями суспільно-політичного життя країни у 2010 р. стали: президентські вибори, за підсумками яких було обрано нового Президента України; формування нової коаліції депутатських фракцій, а відтак й уряду; місцеві вибори та, безперечно, новий етап трансформації та суттєвих змін в політичній системі країни.

Президентські вибори в Україні вже традиційно розглядаються громадською думкою як доленосні для країни, як такі, що суттєво впливають на державну політику та перебіг суспільних процесів. Не стали винятком й останні, очікуванням яких, особливо під впливом економічної кризи та гострих конфліктів між інститутами державної влади, був притаманний переважно песимістичний, а то й апокаліптичний характер [55].

Після виборів новий Президент для реалізації власної виборчої програми насамперед мав вирішити завдання взаємодії з Верховною Радою і Кабінетом Міністрів, адже гострі конфлікти між трьома ключовими владними інститутами суттєво ускладнювали діяльність системи державної влади та політичної системи в цілому під час каденції попереднього глави держави – В. Ющенко. Президенту Віктору Януковичу та Партії регіонів удалося створити нову парламентську коаліцію та, відповідно, сформувати новий уряд [127, С.100].

1 жовтня 2010 року Конституційний Суд ухвалив рішення про відміну політичної реформи 2004-го. У результаті Україна знову повернулася до

президентсько-парламентської форми правління. До речі, з Основного Закону зникла і норма про обов'язкове формування парламентської коаліції.

Поява пропрезидентської більшості в парламенті та створення нею нового уряду, що проголосив основою своєї роботи цілі, визначені програмою Президента України Віктора Януковича «Україна для людей», створили принципово новий для системи державної влади після конституційної реформи стан – узгодженої взаємодії між Президентом, Кабінетом Міністрів і Верховною Радою. «Зворотним боком медалі» консолідації вищих органів державної влади та частини провідних політичних сил стали численні звинувачення з боку опозиції на адресу Глави держави та парламентської більшості в начебто наявних авторитарних тенденціях, узурпації влади, згортанні демократії. Вагомим стимулом для таких заяв з боку опозиційних сил стали помітні прояви внутрішньої слабкості парламентських опозиційних сил: перехід в опозицію власному політичному керівництву значного числа народних депутатів та депутатів місцевих рад, регіональних партійних організацій. Свідченням послаблення позицій парламентських політичних сил стало й істотне падіння рівнів їхньої популярності в суспільстві (йдеться передусім про «Батьківщину», «Нашу Україну», «Народну самооборону»). Таким чином, після президентських виборів поступово відбувається процес часткового переструктурування політичного поля зі зростанням впливу в його опозиційній частині позапарламентських політичних сил – «Фронту змін», ВО «Свобода», певною мірою – «Сильної України».

Розташування сил у опозиції напередодні виборчої кампанії 2012 р. кампанії визначалися процесами, що відбувалися як поза, так і всередині опозиційного спільноти.

Вибори депутатів Верховної Ради у 2012 році стали подією для опозиції та влади. Останні провели цю кампанію за звичним сценарієм застосування адміністративного ресурсу. Для опозиції вибори були не стільки боротьбою за

голоси виборців, вони стали способом вирішення внутрішніх протиріч у міжпартійній коаліції.

На думку автора, головним чинником внутрішнього характеру для розвитку опозиційних сил у цей період було різночитання в трактуванні досягнень президентських та місцевих кампанії 2010 року. Підсумки кампанії освоювалися різними політичними суб'єктами по-різному, найчастіше суперечливо. Саме ця різниця і визначило актуальну розстановку сил всередині опозиції.

Так склалося, що за підсумками зазначених кампанії політичний капітал опозиції виявився розподілений нерівномірно. До арешту обличчям опозиції була Ю. Тимошенко. Незважаючи на це, керівництво кампанією знаходилося під її контролем, але на лідерів партії «Батьківщина» було покладено відповідальність за підсумки кампанії. Проте одночасно з особистістю лідера «Фронту змін» були пов'язані надії широких мас опозиційної громадськості, адже А. Яценюк став персоніфікованим втіленням демократичної альтернативи.

Структурний же ресурс залишався у двох опозиційних сил: «Батьківщина» «Фронту змін» і частково у «Свободи». Підсумком такого поділу стала боротьба між лідерами опозиції, неузгодженість єдиних кандидатів по мажоритарних округах. Останній боровся за структурний ресурс і прагнув до контролю за структурами опозиції. Лідери партій «Батьківщина», «УДАР» побоюючись втратити стратегічну ініціативу, протидіяли А. Яценюку і всіляко прагнули дезавувувати його лідерський статус. Саме ця боротьба і визначала розвиток подій на опозиційному полі в 2012 році.

Каталізатором формування нової конфігурації політичних сил стали чергові місцеві вибори. На цих виборах провладні політичні сили намагалися закріпити політичний успіх президентських виборів і формування нової парламентської більшості. «Старі» – парламентські – опозиційні сили прагнули відновити політичні позиції, «нові» опозиційні сили – ці позиції здобути.

Політичний аналіз виборів 2012 року багато в чому підтвердив побоювання, висловлені напередодні старту кампанії. Основними партійними силами, між якими розгорнулася виборча боротьба, стали Партія регіонів («партія влади») та Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» (далі -ВО «Батьківщина») (опозиційна політична сила, яка протягом останніх років консолідує навколо себе «помаранчевий» електорат).

Вибори 2010 року стали стартовим майданчиком для ряду політичних лідерів у регіонах. Однак максимізація ролі партій у виборчому процесі, а також домінування місцевих осередків Партії Регіонів більшості регіонів не створило умови для чесних та прозорих виборів.

Нові політичні проекти не можна вважати кроком на шляху до структуризації політичного простору в регіонах. В основному, вони були створені для підтримки місцевих керівників і з розрахунку на їхню популярність або з метою забезпечення політичного представництва бізнесових кіл областей. Показово, що партійний успіх часто був забезпечений популярністю керівника, а не діяльністю самої партії.

За результатами виборів 2012 р., Партія регіонів здобула найбільшу кількість мандатів у Верховній Раді АРК, в обласних радах Вінниччини, Донеччини, Кіровоградщини, Одещини, Сумщини, Харківщини, Херсонщини, Чернігівщини; міських радах Сімферополя, Донецька, Кіровограда, Одеси, Харкова, Херсона; у Сімферополі, Донецьку, Кіровограді, Одесі, Харкові, Херсоні, Чернігові обрані мери представляють Партію регіонів. Крім того, «партія влади» здобула досить міцні позиції в областях, які традиційно не вважаються регіонами її підтримки: на Волині регіонали стали другими в обласній раді та третіми в міській; на Закарпатті – другий результат в обласній і міській радах; на Львівщині – третій результат в обласній і міській радах; в Сумах – третій результат у міській раді; у Тернополі – другий результат у міській раді [72, С.18].

Як висновок, варто зазначити, що з одного боку, підтримка керівництва країни, сила місцевих еліт, потужні організаційні та фінансові можливості, а також традиційно широке електоральне поле обумовили сильні стартові позиції Партії Регіонів у всіх регіонах України. З іншого боку, вдала стратегія висування кандидатів у мажоритарних округах і забезпечення кількісної переваги представників-регіоналів у виборчих комісіях уможливили фактичний контроль «партією влади» перебігу виборчого процесу, а в результаті – значну кількість отриманих мандатів у більшості регіонів.

Об'єктивний аналіз трансформації державних інститутів в Україні в 2010-2012 рр. надає автору можливість стверджувати, що у політичному житті державне керівництво очолювали політичні лідери, які здобували президентські посади, а статус президента надавав та й після конституційної угоди грудня 2004 р. фактично залишив широкі повноваження голові держави. Перевага державно-адміністративних інститутів над громадянськими має практично абсолютний характер.

Президентські вибори 2010р., перемогу в яких здобув В.Янукович, мало що змінили у функціональному управлінні суспільством, а перейменування Секретаріату знов в президентську Адміністрацію фактично залишило управлінські функції цієї структури.

Особливістю зазначеного періоду можна визначити: нестабільність законодавства, недоскональність судової системи, постійне відтворення адміністративно-командних методів управління, слабкість політичної опозиції, соціальна інертність в більшості загальнонаціональних питань протестного потенціалу громадян, залежність особи від держави.

Факторами, що становили загрозу для легітимації політичного процесу в зазначений період, стала нерівновага повноважень виконавчої і законодавчої гілок влади. Гострі протиріччя між президентсько-урядовою і законодавчою гілками влади, які розпочалися за час президентства Л.Кучми не зникли, а ще більше загострилися після обрання президентом країни В.Ющенка,

продовжилися вони і за президентства В.Януковича. Незрозумілі для більшості громадян позачергові парламентські вибори у вересні 2007 р. не тільки не виправили рівень взаємовідносин основних гілок влади в державі, а ще більше його поглибили, фактично зробивши парламент недієздатним. Відтак впродовж 2012-2013 рр постала проблема вибору моделі реалізації принципу поділу влади, оптимального розмежування повноважень органів законодавчої влади і управління, створення ефективної системи стримувань і противаг з урахуванням історичного досвіду, традицій країни, політичної культури і менталітету народних мас та правлячої еліти.

Насправді порівняльний аналіз результатів парламентських виборів 2007 і 2012 років переконливо свідчить: за п'ять років відбулася часткова зміна поколінь, і це основна причина змін на політичній карті України. Замість старого совкового покоління, яке у своїй більшості є носієм «кріпацьких» меншовартісних комплексів, приходить нове – генерація «народжених в Україні». Це підтверджують і результати аналізу екзит-полів. Згідно з ними, 40,1% виборців, які голосували за Компартію, – ті, кому за 60. Ще одна політична сила, яка артикулює російські національні цінності, – Партія регіонів – має в тій самій віковій категорії майже 30% виборців. Водночас в електоральних активах опозиції людей такого віку значно менше: від 24,7–27,2% у «Свободи» та «Батьківщини» до 12,7% в «УДАРу Віталія Кличка». Зміна поколінь супроводжується значним інтелектуальним зростанням виборця. Так серед прихильників совкових проросійських КПУ та ПР – із незакінченою та закінченою вищою освітою 30,9–33,6% відповідно, тоді як 165 серед електорату «Батьківщини», УДАРу й «Свободи» ці категорії становили 39,6%, 46,9% та 54,2% [72].

Таким чином, вибори 2012 р. визнали відносно чесними та прозорими, але вперше технології підкупу та адміністративного ресурсу не спрацювали на повну, а осіб, які ці дії координували почали соціально засуджувати.

Моніторинг політичного процесу у період 2010-2014 рр. підтверджує, що базовою залишалася модель «патрон-клієнт». Вона, як і раніш, лежить в основі всіх принципових рішень, які ухвалюються в системі державної влади. Її логікою пояснюються дії у площині кадрової політики, вона виступає фактором прирощення ресурсів політичними бізнес-групами, інспірує специфічну правову культуру, робить мало ефективними структурні реформи у різних секторах суспільства. Центром ухвалення рішень залишався Президент країни. Паралельно з входженням близьких до Президента груп у систему формалізованої влади (державних інституцій) відбувався процес, який можна назвати процесом «партійно-політичної гомогенізації уряду». За три з половиною роки уряд, сформований після перемоги на президентських виборах Віктора Януковича, оновився на дві третини.

У зазначений період мали місце непоодинокі випадки соціального невдоволення, вияви протестів. Найгучніші з-поміж них – мітинги на захист громадян України Павліченків (батька і сина), яких було засуджено у справі про вбивство судді Шевченківського районного суду м. Києва. За даними Центру дослідження суспільства, у 2012-2013 роках таких мітингів відбулося не менше 46, у двох із них взяли участь близько 1000 осіб. Попри це у судовому порядку справу не було переглянуто на користь засуджених. Резонансними стали дії мешканців с. Врадіївка Миколаївської області, які виступили проти свавілля співробітників органів МВС, які побили й зґвалтували місцеву мешканку, погрозою сили своїх посад та зв'язків змушували її мовчати і, використовуючи службове становище, приховали інформацію про перебіг подій. До обурених жителів, близько тисячі яких зібралися і вчинили погром відділення, вийшло керівництво обласного управління МВС та прокуратури. Зрештою, керівник обласного та районного управління були звільнені з посад. Безрезультатними були спроби політичної опозиції, використовуючи енергію киян, добитися призначення виборів у Києві та блокувати діяльність Київради. Низка акцій, спрямованих на здобуття потрібного рішення, не привела до

такого. ВР двічі не призначила вибори (хоча конституційні підстави для призначення позачергових виборів у Києві є), а робота столичної ради, визнана судами двох інстанцій (Київським окружним адміністративним і Київським апеляційним адмінсудом) легітимною, триває [121].

Соціальні протести в Україні протягом 2011-2013 рр., попри їх наявність і тим паче попри вагомі підстави для таких, не конвертувалися у політичні результати. У період жовтня 2010-вересня 2013 року зміст політичної діяльності найбільшою мірою буде визначатися, як і в попередній період, інтересами і потребами груп, які користуються наближеністю до центру ухвалення рішень, яким виступає президент країни. На відміну від попередніх етапів, що припали на 2010-2011 рік, починаючи з кінця 2012 року, коли роль ініціативного центру і контрольного пункту рішень належала переважно Адміністрації президента, новою точкою впливу стає уряд. Саме задля використання його інструментів у систему ухвалення рішень почали заходити особи, пов'язані з бізнес-інтересами молодшої генерації родини президента та її партнерів. Їх подальшими діями, спрямованими на розширення власного кола впливу й прибутків, а також на консервацію засобами державної політики власне самої системи, буде визначатися ступінь конфліктності між адміністрацією та урядом. Парламент, як і в попередній період, самостійної політичної ваги не мав, його діяльність буде підпорядкована досягненню цілей, вказаних або підтриманих президентськими групами і президентом. Патронатно-клієнтарний тип відносин детермінував також міру впливу на зміст державних рішень (у даному разі – слабку), а також політичний статус (у даному разі – низький) політичних партій [121].

За президентства В. Януковича (2010 – 2014 рр.) удару по парламентаризму було завдано в двох напрямках: з одного боку, відміною положень Конституції в редакції 2004 р.; з другого боку, через скасування у регламенті Верховної Ради норми про можливість формування коаліції лише

фракціями Верховної Ради і, відповідно, дозволом брати участь у цьому процесі й окремим депутатам [53, С.149].

При цьому був сформований режим найбільшого сприяння для парламентської корупції, де з березня 2010 р. і до кінця роботи Верховної Ради VII скликання в парламенті сформувався певний «ринок депутатських послуг», на якому могли "монетизуватися" як переходи по фракціях (зневажливо таких депутатів стали називати "тушками"), так і окремі голосування чи участь у просуванні законопроектів. При цьому основна модерація як власне "капіталовкладень" у депутатську діяльність, так і формування порядку денного роботи Верховної Ради здійснювалася з-поза меж парламенту – із президентської Адміністрації та близьких до неї структур (Кабміну, Партії регіонів, пізніше РНБО [54, С.34-35].

Позитивним фактором впливу на систему ухвалення рішень повинно було стати підписання Угоди про асоціацію з ЄС та країнами-членами ЄС у тому смислі, що вона задала б параметри змін.

Кінець 2013 року став вирішальним у процесі трансформації політичної системи. Приводом до розгортання акцій протесту стало непідписання Президентом України угоди про Асоціацію з ЄС. Саме це несподіване рішення вивело тисячі мітингувальників (насамперед студентську молодь) на вулиці. Після ж бруталного побиття бійцями загону «Беркут» мирних протестувальників на Майдані Незалежності акція набрала якісно іншого вигляду – із студентських протестів проти непідписання угоди з ЄС вона перетворилася у масову акцію супротиву владі.

Причина такої швидкої трансформації напрямку громадського спротиву – крайньо критичне ставлення населення до політики, яка реалізується нинішньою владою й до самої влади.

Так, за показниками довіри до інститутів влади Україна посідає останні місця серед європейських країн. Довіра до парламенту становила 1.99 за 10-бальною шкалою (останнє місце серед європейських країн), незадоволеність

урядом – 2.25 бали, довіра до судово-правової системи -2.26 бали (останнє місце), довіра до міліції – 2.50 (останнє місце) [92].

Серйозне загострення соціально-економічної ситуації, тотальна корупція, планомірне згортання демократичних прав і свобод, неможливість розв'язання існуючих проблем законними методами та демократичними процедурами – чинники, які підштовхували людей до революційних виступів.

Все це й привело до формування в Україні революційної ситуації, класичними ознаками якої є: 1) “криза” правлячої верхівки, її нездатність управляти по-старому, 2) загострення вище звичайного бідувань населення, 3) значне зростання політичної активності мас.

За оцінками міжнародних інституцій з часу останніх парламентських виборів за рейтингом демократії Україна “скотилася” із 53 позиції (неповна демократія) до 79 (гібридний режим). З-поміж усіх країн Європи в Україні зафіксовано найбільший регрес у царині демократії. За цим показником Україна знаходиться на сьомому місці в світі – її перегнали лише шість держав: Фіджі, Ірану, Ефіопії, Єгипту та Гамбії. За рівнем свободи слова Україна опинилася на 131-133 місці разом із такими африканськими державами як Замбія та Південний Судан. Все це й стало тими причинами які вивели людей на акції спротиву діючій владі [110].

За 9 місяців 2013 р. збитки підприємств збільшилися на 31, 3 % порівняно з аналогічним періодом минулого року, а відповідно і фінансові результати зменшилися у 2,3 рази. Заборгованість уряду банківській системі склала 258,3 млрд грн., а заборгованість за ОВДП – 250,4 млрд грн., тобто сума заборгованості зросла за рік на 30 %, а кількість коштів уряду в НБУ зменшилася до критичного рівня і склала лише 0,24 млрд грн. Дефіцит держбюджету за 10 місяців 2013 року становив – 40,8 млрд грн., а негативне сальдо зовнішньої торгівлі за 9 місяців склало 10,5 млрд дол. США. Грошова база за рік підвищилася на 20 %, а грошова маса – на 15 %. Стрімко зменшувалися золотовалютні резерви. Їх норма для України становить 30 млрд

дол. США, але після виконання боргових зобов'язань залишилося 17,8 млрд. Тобто в результаті недолугого господарювання країна фактично опинилася у становищі банкрута [100, С.529].

Оцінка міжнародними експертами «ефективності функціонування уряду» поставила Україну на рівні Гани, Філіппін та Перу й поступається таким країнам як Малі, Намібія, Лесото, Папуа Нова Гвінея та Монголія. На думку міжнародних експертів ефективнішими за український уряд були уряди таких країн як Гондурас, Бангладеш, Камбоджа, Замбія та Малаві [110].

Важливим фактором, який вплинув на поширення революційних настроїв є також наявність дискримінації більшої чи меншої частини населення країни – формально рівноправної. В їх очах влада не володіє повною легітимністю, національні чи релігійні контр-еліти часто виступають лідерами цих революційних виступів. Показовим у цьому сенсі є той факт, що основна маса протестувальників – україномовне населення переважно Західної України, греко-католики за релігійною приналежністю. Свою солідарність із мітингувальниками висловили також і кримсько-татарське населення Криму, практично усі основні релігійні конфесії – за винятком РПЦ [127].

Стихійні виступи підприємців проти існуючої податкової політики (т.зв. Податковий майдан), студентів-проти політики в сфері освіти, виступи проти свавілля міліції у Врадіївці – були лише провісниками загальнонаціонального громадянського спротиву, які достатньо виразно показали неготовність та нездатність влади будь-що змінювати у цій державі.

Основна ж причина, яка підняла людей на акції громадського спротиву – неспроможність нової (постсовєтської) політичної еліти приступити до реформування України. Вона й надалі продовжує своє незалежне існування як неефективний гібрид старих (радянських) та новітніх (олігархічних) методів господарювання та керівництва [127].

Відсутність політичної волі до реального реформування, нагромадження помилок та прорахунків, починаючи з 90-х років, спричинили кризову ситуацію

в державі. Так, загальна сума державного та гарантованого боргу України лише за останні 8 років виросла у 4.3 рази і становить 69 млрд дол. США. І це при тому, що ВВП впало на 0,6 %, промислове виробництво – на 5 %, виробництво сільськогосподарської продукції – на 11,7 % [110].

В Україні найнижчий із європейських держав індекс економічної свободи (49,3 бала із 100 можливих). Україна потрапила до групи країн, де пригнічуються економічні свободи (49,9-0). Середній показник у світі – 60,3 бала. Якщо брати світові показники, то Україна посідає 155-ту сходинку зі 178 в рейтингу свободи. Торік Україна була на 161-му місці. Останню сходинку рейтингу посідає Північна Корея, передостанню – Куба. Росія посідає 140-ву сходинку і зайняла 41-ше місце із 43 європейських країн [113].

Складна соціально-економічна ситуація ще більше ускладнилася тотальною корупцією. Так, за даними міжнародної організації Transparency International, яка стежить за рівнем корумпованості у світі, Україна за цим показником посіла 144-е місце – поряд з Нігерією, Папуа-Новою Гвінеєю, Іраном, Камеруном і Центральноафриканською Республікою – набравши на три бали менше, ніж минулого року. Згідно з Індексом сприйняття корупції, Росія опинилася на 127-му місці, набравши 28 балів. Казахстан зайняв 140-е з 26 балами, а Україна 144-е з 25 балами. Рейтингову таблицю колишніх країн Радянського Союзу завершують Туркменістан і Узбекистан, які поділили 168-е місце, набравши по 17 балів [113].

Євроінтеграційний процес для багатьох українців окреслював не лише геостратегічний вектор її розвитку, але й вселяв надію на зміну існуючих «правил гри» і таким чином на навздогінну модернізацію як економічного так і політичного життя. Відступ від євроінтеграційного процесу – означав крах цих надій – що й привело до акції громадянського спротиву.

Помаранчева революція 2004 р. була успішною, але незавершеною, оскільки нова політична еліта так і не реалізувала окреслених революційних завдань. Тому Революція Гідності є фактично продовженням Помаранчевої

революції і черговою спробою українського суспільства не лише змінити владну еліту, але й змусити її виконувати революційну програму [121].

Таким чином, трансформаційний процес державницьких інституцій зазначеного періоду характеризувався подальшим розколом парламенту, дисбалансом гілок влади та неспроможність провладної еліти вирішувати нагальні питання розвитку країни.

За даними соціологів Фонду «Демократичні ініціативи», кожен п'ятий дорослий громадянин України, або майже 10 мільйонів безпосередньо чи опосередковано брали участь у подіях Євромайдану. Зокрема, в Києві брали участь 5 % населення країни, в інших містах і селах – 6 %, ще 9 % населення допомагали мітингувальникам харчами, речами, грішми тощо. Майдан характеризувався колосальним масштабом [127].

Євромайдан спричинений недолугими діями Президента України, Кабінету Міністрів та всіх без винятку гілок влади, як на всеукраїнському рівні, так і місцевому; намагання інститутів влади, провладної партії – Партії Регіонів проводити спочатку двовекторну міжнародну політику, а потім однозначну проросійську політику. Також нехтування громадською думкою з питань визначення пріоритетів внутрішньо та зовнішньополітичного курсу стало визначальним у протестному русі впродовж 2013-2014 рр.

На Майдані було присутнє значне число політичних партій і громадських об'єднань: Мали своє стійке представництво політичні партії: «Батьківщина», «УДАР», ВО «Свобода», «Громадянська позиція», «Демократичний альянс», КУН, УРП, «За Україну!», «Європейська партія», рухівці та інші. З громадських організацій найчастіше зустрічаються згадки про такі, як «Правий сектор», «Громадянський сектор Майдану», «Спільна справа», ПО «Сила людей», Студентська Координаційна Рада (СКР), Союз ветеранів Афганістану, ГО «Українське сучасне козацтво» та інші козацькі організації, об'єднання «Не злий майдан», організація «Воля», Громадський оперативний штаб (ГОШ), «Відсіч», ГО «Українська альтернатива» (лідер Володимир Кухар),

Батьківський комітет, УНСО (Шухевича), «Автомайдан», «Пласт», багато інших. Громадський сектор утворив Громадську Раду Майдану, під Маніфестом якого підписалися 40 великих і малих об'єднань [121, 127].

Автор погоджується з думкою дослідника І. Кучеренка, що головним результатом трансформації політичних інститутів України в процесі Революції Гідності – це не відторгнення режиму В. Януковича, не вибори нового Президента, який може створити новий особистісний режим, а те, що нація згуртувалася через Майдан і захист території України, обрала нову Верховну Раду, де частка антиукраїнських сил незначна. Є шанс, але тільки шанс, що громадянська (політична) нація і Верховна Рада стануть рушійною силою позитивної трансформації політичної системи України і боротьби з корупцією [108, С.16].

Вже 32 рік державотворчий процес в Україні спрямований на розбудову інститутів Української держави та їх трансформацію з посткомуністичних у демократичні, становленням нових партійної і виборчої систем, зміною елементів політичної культури, а також реформування всіх сфер суспільного життя. Цей процес характеризується зіткненням інтересів, цінностей тих соціальних і політичних сил, які виступають за реформи, і тих, котрі відстоюють реставрацію старих структур у дещо оновленому вигляді.

2.4.Сучасні проблеми державотворення впродовж 2014-2022 рр. в умовах російської агресії

Один із самих складних та вирішальних етапів державотворення став сучасний період, який розпочався в 2014 р. Починаючи з осені 2013 року в Україні відбуваються революційні зміни, громадяни відстояли демократичні свободи та право вибору європейської інтеграції. Події Революції гідності та російська агресія, яка розпочалася в лютому 2014 р., виявили девальвацію

структур державності України та визначили, що старі політичні інститути неспроможні якісно реформувати політично-правову систему держави.

21 лютого 2014 р. Верховна Рада України проголосувала за повернення до парламентсько-президентської форми правління, що діяла у 2006–2010 рр. Конституційні зміни були закріплені Законом України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. [33].; Постановою Верховної Ради України «Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 р., із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV, від 1 лютого 2011 р. № 2952-VI, від 19 вересня 2013 р. № 586-VII» [77].; Постановою Верховної Ради України «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України» від 22 лютого 2014 р. [78]., Постановою Верховної Ради України «Про покладення на Голову Верховної Ради України виконання обов'язків Президента України згідно із статтею [80]. Конституції України» від 23 лютого 2014 р.

Під час Революції Гідності всі опозиційні сили сходилися на тому, що потрібно кардинально змінювати політико-правову систему, а не декорувати її. В цілому, історія українського державотворення свідчить, що зміна державної системи явище складне, що вимагає в першу чергу, політичної волі, а з цим в українського політикуму завжди була проблема.

Президентські вибори були проведені відповідно до постанови Верховної Ради України № 757-VII від 22 лютого 2014 р. [78]., яка констатувала, що президент України В. Янукович у неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень та є таким, що не виконує свої обов'язки і у зв'язку з цим фактом призначала позачергові вибори Президента України на 25 травня 2014 року, у 90-денний термін з дня прийняття Постанови, як це передбачено Конституцією України. Це були другі, після виборів 1994 року, позачергові президентські вибори в Україні, проведення

яких було викликано не тільки політичною кризою, а й такими обставинами, як революція та війна.

За результатами позачергових президентських виборів у червні 2014 р. Президентом України у першому турі було обрано П. Порошенка. Черговий раз відбувся перехід від президентськопарламентської форми правління до парламентсько-президентської.

Як на парламентських, так і на президентських виборах 2014 р. основна боротьба відбувалася між політичними однодумцями, представниками колишньої опозиції, які підтримували Майдан і сповідували європейські цінності та прагнули до побудови в Україні правової демократичної держави. Цим була обумовлена така риса виборчих змагань як схожість політичних програм основних учасників президентських виборів. Довіра виборців базувалась насамперед на попередній політичній діяльності кандидатів, особливо на їх ставленні до Майдану та участі в ньому, а також у війні на Сході країни.

Однак, як виявилось – програми політичних партій, які долучились до позачергових парламентських виборів 2014 р. мають скоріше декларативне і часто пропагандистське спрямування. Втілювати їх у життя виявилось надзвичайно складно, що загрожувало пониженням рейтингів.

Основними позитивними відмінностями парламентських виборів-2014р. від виборів-2012 р. стали процеси демократизації виборчого процесу, мінімізація застосування адмінресурсу, створення демократичної проєвропейської більшості у парламенті, вищий рівень політичної конкуренції та запит на нові обличчя у парламенті. В той же час, вибори-2014 р. відрізняються значним рівнем популізму та низькою явкою виборців. Високі результати підтримки Народного Фронту та «Об'єднання «Самопоміч», Блоку Петра Порошенка – свідчили, що виборець зробив вибір на користь демократичних проукраїнських сил, хоча високий результат «Опозиційного блоку». на Півдні та Сході можна на сьогодні констатувати як тривожні

сигнали [108, С. 231].

Варто визнати, що після втечі В. Януковича і відновлення дії Конституції України у редакції 2004 р. парламент частково повернув собі традиційну функціональну ідентичність. Президентські та парламентські ибори 2014 року слід розглядати під кутом зору нових умов і нових вимог до політиків і політики, а також впливу результатів виборів на політичну стабілізацію і політичні зміни в Україні в умовах російської агресії.

Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей», ухвалений 16 вересня 2014 р., передбачав надання особливого статусу терміном на 3 роки територіям, які опинилися поза контролем центральної влади в Донецькій та Луганській областях, вони мали набути спеціального статусу лише після проведення там місцевих виборів за українським законодавством. Цим законом держава також гарантувала частині Луганської та Донецької областей повну свободу в питаннях використання мови. Зокрема, такі гарантії надавалися російській та "іншим мовам". Однак при цьому не було жодної згадки про державну українську мову, як і про інформаційну політику та інформаційну безпеку на цих територіях. У вересні 2014 р. за поданням Президента України Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про очищення влади», який визначав правові та організаційні засади проведення очищення влади (люстрації) для захисту та утвердження демократичних цінностей, верховенства права та прав людини в Україні і мав сприяти відновленню довіри до влади та створенню умов для побудови нової системи органів влади відповідно до європейських стандартів. Однак ухвалений закон викликав неоднозначну реакцію, і вже у січні 2015 р. до нього було внесено поправку, яка дозволяла Президенту в одноособовому порядку скасовувати люстраційні дії щодо вищих посадовців України [78, С.136].

У квітні 2015 р. Верховна Рада України прийняла т. зв. «декомунізаційний пакет» – закони, у яких засуджуються нацистський та комуністичний режими,

встановлюється дозвіл на відкриття архівів радянських спецслужб, борцями за незалежність України визнають Українську повстанську армію та діячів інших підпільних організацій [116]. Закони передбачали перейменування вулиць і міст, пов'язаних з іменами діячів компартії, знесення пам'ятників на їх честь, а також заборону виробництва та розповсюдження комуністичної символіки. Автор переконаний, що подібні акти потрібно було приймати відразу після Акту проголошення незалежності України і напевно посткомуністична трансформація відбулася б впродовж перших десяти років будівництва своєї держави, якби відбулася послідовна декомунізація суспільства, тоді, сьогодні ми не жили б в умовах війни, не виникла загроза для цілісності української політичної нації. Зокрема, країни Балтії та Центрально-Східної Європи, які сьогодні успішно розвиваються, починали не з економіки, а насамперед із процесів декомунізації.

2 липня 2015 року Верховна Рада ухвалила закон про створення Національної поліції, яким було започатковано реформу системи органів внутрішніх справ. Відповідно до нього, Національна поліція складатиметься з кримінальної та патрульної поліції, поліції охорони, спеціальної поліції та поліції особливого призначення КОРД (Корпус оперативно-раптові дії). 14 липня 2015 року Верховна Рада призначила місцеві вибори, які відбулися 25 жовтня. Тим самим було завершено оновлення української влади після Революції Гідності. Вибори місцевих рад уперше пройшли за новою системою, яка дещо дезорієнтувала виборців, однак українські та міжнародні спостерігачі визнали кампанію прозорою та демократичною [133].

В умовах російсько-української війни та окупації Криму планувалася модернізація політичної системи України – проведення адміністративно-територіальної реформи; розробка ефективної і прозорої виборчої формули обрання депутатів усіх рівнів; запровадження двопалатного парламенту; перехід від президентської моделі до змішаної політичної моделі із наявністю трьох впливових політичних центрів – президент, уряд, парламент¹⁴⁰. ЩОДО

Впродовж 2014-2018 рр. реформах, які проголошувалися Президентом України та правлячою парламентською коаліцією відсутня внутрішня мотивація, їх проводили під зовнішнім тиском в очікуванні грошових траншів.. Навпаки, простежується контроль бізнесу, збільшуються корупційні ставки. Пріоритетними напрямками реформування економіки повинні були стати: боротьба з корупцією, захист прав кредиторів, прозорість судових рішень та підвищення ефективності виконавчої системи, захист прав власності, детінізація економіки, поліпшення інфраструктури. Держава не демонструвала намірів зробити рівними умови для життя різних соціальних верств суспільства. Середній та малий бізнес отримує пільги тільки на папері (за фактом пільг немає), а великий бізнес як був у тіні, так і залишається, працюючи по «індивідуальними схемами».

Після Євромайдану антикорупційна боротьба тривала в коттнксті декларативних заяв, незважаючи на формування антикорупційних органів – Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), запуску процесу формування Спеціалізованого антикорупційного суду, – корупційні складові містяться у всіх рішеннях влади, в економічному секторі та правоохоронній системі.

Радикальні зміни у системі територіальної організації влади відбулися 1 квітня 2014 р., коли Кабінетом Міністрів України було затверджено «Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади», а 18 червня 2014 р. Кабінет Міністрів України ухвалив розпорядження №591-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». 6 серпня 2014 р. було затверджено «Державну стратегію регіонального розвитку України на період до 2020 року». Верховна Рада України восьмого скликання затвердила текст Коаліційної угоди, яка містила розділ «Децентралізація та реформа публічної адміністрації», який складався із 72 пунктів. У 2016 р. було ухвалено чергові зміни в Основному

законі щодо організації правосуддя, які стосувалися переважно Конституційного Суду України [78, С.246].

Потрібно пам'ятати про те, що зазначений період відбувався в умовах російської агресії та початку зростаючих гібридних загроз для України. На суб'єктивний погляд автора, 2018 рік продемонстрував низьку якість демократії та посилення антиліберальних тенденцій, відсутність ефективної комунікації політиків із суспільством, висока корупційна складова постайданної еліти, що й поглибило падіння довіри до ключових державних інститутів та політичних сил.

Враховуючи, що політичні перетворення впродовж 2014-2019 рр. безперечно повинні бути орієнтовані на стійкий ріст і інтереси українського суспільства, а не на задоволення потреб та інтересів представників вузького кола провладної еліти.

Кроки в напрямках: переформатування судової системи в цілому та Конституційний Суд, зокрема, чітко визначивши механізм обрання суддів; створення демократичної партійної системи, законодавчо унеможлививши вплив на неї олігархічних груп; проведення системних реформ у сфері економіки і адміністративно-територіального укладу, створення нових робочих місць, стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу; реальна протидія корупційним викликам, – не привнесли суттєвих змін в процес реформування політичних та державних інститутів.

Стосовно таких непопулярних заходів як підняття цін, тарифів, все це призвело до істотного падіння рейтингів політичних сил та політичних акторів, які набули політичний капітал під час Революції Гідності які так чи інакше були представлені у владі, тому, і результати першого туру президентських перегонів 2019 р. стали неочікуваними для влади як і обрання Президентом України – В.зеленського. Обраний президент усвоїй інавгураційній промові оголосив про розпуск парламенту восьмого скликання та 21 травня 2019 р., він видав указ про призначення дострокових парламентських виборів.

Таким чином, окрім президентських виборів в 2019 р. відбулася дострокова парламентська кампанія та переформатування парламенту під нового президента. Лідером електоральних симпатій серед політичних сил стала партія «Слуга народу», яка несподівано набрала рекордну кількість голосів.

У 2019 р. відбувся черговий етап змін – у Конституцію внесли норму про євроатлантичну та європейську інтеграцію України як стратегічний курс держави, крім цього, зняли депутатську недоторканність. Президентом України у 2019 р. одночасно було внесено сім проєктів змін до Конституції України. Глава держави згодом «доповнив» свої конституційні ініціативи ще одним (восьмим) законопроєктом – внесення змін до Конституції України, який стосувався децентралізації влади. Правда, останній через короткий проміжок часу був відкликаний його ініціатором для «подальшого доопрацювання» [104].

Трансформації інститутів державотворення в зазначений період відбувалася в умовах російської агресії, а з 24 лютого 2022 р. в умовах повномасштабної російсько-української війни. Разом з тим, економічні труднощі та падіння рівня добробуту громадян у 2014-2015рр., спричинені початком російської збройної агресії, невиправдання сподівань на значне покращання рівня життя, звинувачення чільних представників правлячої еліти в корупції потягли за собою суттєве погіршення ставлення більшості суспільства до влади та розчарування у декларованій нею політиці реформ

Військові дії в Україні впродовж 2022 рр. стали рубіжними і символізують собою перехід країни у завершальну стадію її трансформації інститутів державотворення. Всі політичні інститути України повинні трансформуватися під реалізацію наявних цілей та логіку сучасного політичного процесу, подальше будівництво та реформування оборонних структур і відповідність їх з вимогами військового часу.

Таким чином, ключовими етапами сучасного періоду державотворення впродовж 2014-2022 став процес євроінтеграції України та підписання Угоди

про асоціацію між ЄС і Україною 27 червня 2014 року, Революція Гідності, дострокові президентські та парламентські вибори 2014 року, анексія Криму та агресія РФ на території Донецької та Луганської областей, проголошення залежних від РФ терористичних квазідержавних утворень «ДНР» і «ЛНР», підписання Мінських угод, виборча президентська та парламентська кампанія 2019, повномасштабна війна між Україною та Росією, утвердження геополітичної суб'єктності України.

Також потрібно зазначити, що процеси партієгенезису в Україні відбуваються циклічно, де кожен цикл підпорядкований логіці функціонування кланово-олігархічного політичного режиму. За роки незалежності в Україні було зареєстровано 436 політичних партій, фактично ж існувало 349. На перший погляд наявність політичних партій – це свідчення політичного плюралізму і політичної конкуренції. І зазвичай чисельність політичних партій стрімко зростає після політичних катаклізмів. Так, в Україні піки зростання кількості політичних партій припадають на початок 1990-х рр., коли Україна набула незалежності, у період Помаранчевої революції, після Євромайдану. Якщо прослідкувати динаміку утворення політичних партій, то саме після Євромайдану вона набула характеру гротеску [71, С.155].

У період 2014-2015рр. в Україні сформувалася партійна система, яка суттєво відрізнялася від попередньої за своїми структурними елементами, але зберігала ознаки системи поміркованого плюралізму. Впродовж 2019-2022 рр. до політичних партій було залучено багато представників малого, середнього бізнесу, впізнаваних особистостей, лідерів громадської думки, але в той же час законодавчому органу країни, представницьким органам місцевого самоврядування не вистачає професійних управлінців.

Висновки до 2 розділу

Періоди трансформації Україні триває понад 30 років. З початку 90-х років минулого століття й дотепер в Україні відбувається більш-менш активний

процес реформування державних та політичних інститутів, спроби побудови демократичної політичної системи. Розпад СРСР, розвиток ринкових відносин та становлення нових реалій соціально-політичного життя кардинально змінили ситуацію в країні.

Відповідно кожен етап державотворення мав свої особливості та тенденції. Важливим здобутком кожного циклу трансформації стало створення нових інститутів влади – Президент України, Адміністрація (Секретаріат, Офіс) Президента України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Центральна виборча комісія України, Конституційний Суд України. Усі ці інституції внесли посильний вклад в розвиток нової пострадянської держави, яка постала після розпаду СРСР.

Всі Президенти України отримували владу цілком демократичним шляхом, але загальною тенденцією для всіх періодів трансформації державних та політичних інститутів стало нелінійність демократичного розвитку, перерви та періодичні реванші авторитарної моделі розвитку держави, особливо це проявилось в часи президентства Л. Кучми та В. Януковича. Це на думку автора, не означає відсутності демократичного транзиту взагалі, це спричинило подальшк логіку державотворення.

Неспроможність посткомуністичної еліти, відсутність люстраційних процесів, нерозуміння алгоритму побудови демократичних інститутів та низькі соціально-економічні показники розвитку держави провокували соціально-політичні кризи, які супроводжувалася кампаніями публічних протестів проти фальсифікації виборів, свавілля правоохоронної системи, зміни європейського курсу на проросійський вектор.

Також процес трансформації Україні характеризується постійними конституційними змінами та протистоянням гілок влади стосовно комплексу повноважень. Впродовж 2010-2013 рр. було фактично зруйновано систему балансів та противаг, закладених у версії Конституції 2004 р. Влада на чолі з В. Януковичем, повернувшись до Конституції в редакції 1996 р., додатково

посилила статус і повноваження Президента, наділивши його новими функціями.

Період після Революції Гідності характеризується незворотніми структурними змінами . Системна трансформація України, яка розпочалась в 2014 р. відбувається в умовах російської агресії, а з 24 лютого 2022 р. і повномасштабної війни.

Автор погоджується з більшістю аналітиків, які наголошують, що агресія Росії примусила Україну реформувати більшість напрямів, в тому числі силовий блок та відновити армію за найкращими світовими зразками, але в той же час потрібно констатувати, що більшість реформ носить «фасадний» характер.

Стратегічний курс України на набуття членства в Євросоюзі й НАТО закріплений у Конституції України з початку 2019 року докорінно змінює трансформаційні процеси та конфігурацію влади.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ПОСТКОМУНІСТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.

3.1. Основні тенденції процесу трансформації державних та політичних інститутів в Україні

Розпад Радянського Союзу сприяв появі нових незалежних держав на теренах колишніх радянських республік. З 24 серпня 1991 р. державну незалежність здобула і Україна, в якої, як і в інших радянських республіках, розпочався процес формування нових державних структур та соціально-економічних відносин на основі демократичних цінностей.

В нових умовах актуалізувалися проблеми створення нових державних та інститутів влади, формування їх легітимності, інститутів громадянського суспільства, захисту приватної власності та дотримання прав і свобод людини. Результатом посткомуністичної трансформації повинен був стати – формування незалежної, сувереної, демократичної, соціально-правової держави – Україна, та створення базових інститутів держави і суспільства та взаємовідносин між ними.

Формально трансформаційні процеси в державі передбачають панування загальновизнаних демократичних цінностей, формування демократичних інститутів, об'єктивних і незалежних засобів масової інформації, незалежної судової системи та багатопартійності. Але, як свідчить реальна політична практика новітньої України, переважна більшість цих цінностей залишається лише побажаннями. Тому в Україні трансформаційні перетворення, за відсутністю істинно демократичних передумов: економічних, культурних та правових, здійснюються державою і державними структурами, політичними лідерами та правлячою елітою [23, С.157].

Основні тенденції процесу трансформації державних та політичних інститутів в Україні після серпня 1991 р. розвивається подвійно.

З одного боку, йде процес формування і становлення, а також своєрідний розвиток держави і владних установ та структур, політичних інститутів і зародків інститутів громадянського суспільства. Взаємодії або протистояння цих суб'єктів внутрішньої політики створюють одну частину зазначеного процесу. Другу частину сучасного трансформаційного процесу в Україні характеризують умови, в яких діють політичні актори українського суспільства. До гострих соціально-економічних проблем, з якими влада не здатна впоратися вже біля двох десятиліть років, з кожною загальнонаціональною політичною кампанією (президентських і парламентських виборів) додаються проблеми культурного, міжнаціонального і релігійного ґатунку [67, С.31].

Слід зауважити, що більшість внутрішньополітичних проблем сучасної України продукуються політичною елітою, яка не спроможна реагувати своєчасно на виклики часу, використовує фінансові, медійні активи лише задля подальшого збагачення.

Автор погоджується з тим, що 2004 рік сприймається як початок нового великого перелому в українській суспільній політичній історії. Центральною ланкою політичного процесу у 2004 році безперечно можна назвати акцію протесту громадян Української держави проти фальсифікації результатів виборів президента України напередодні повторного голосування, яка отримала назву «помаранчевої революції». Акція, яка відбулася в Києві, проходила на майдані Незалежності, вулиці Хрещатик, території перед комплексом будівель Адміністрації Президента, біля приміщення Верховної Ради та цілого ряду інших місць Києва. Вона зібрала надзвичайно велику кількість народу [90, С.22].

Аналіз трансформаційних процесів в Україні дозволив виокремити такі його особливості: 1) «дилема одночасності», яка передбачає необхідність корінних змін як у сфері політики, так і в інших сферах суспільного життя; 2)

необхідність формування середнього класу як рушійної сили демократичних процесів; 3) поступова зміна політичної еліти, яка ще перебуває при владі; 4) збереження у суспільній думці «посттоталітарного синдрому» [83, С.404-405].

Таким чином, аналіз процесу трансформації державних та політичних інститутів в Україні надає можливість визначити основні його тенденції.

По-перше, власне процес трансформації державницької, соціально-економічної та політичної систем, що розпочався на зламі 1980 – 1990-х років, створив умови для формування Української держави.

По-друге, відбувся процес зміцнення і легітимації нових, демократичних інституцій, що в підсумку повино було забезпечити успіх демократичної трансформації в цілому, в той же час, зазначений процес відбувався лише «фасадно», тобто зміна назв структур, без зміни сутності інститутів влади.

По-третє, з проголошенням незалежності в Україні не відбулося кардинальних якісних змін у системі владних інститутів, які б забезпечили незворотність демократичних перетворень і ефективність політичної системи. Зберігаючи демократичний інституційний фасад, правлячі кола деформували реальний зміст інституту президентства, інституту парламентаризму та багатопартійності, що загальмувало демократичний транзит України в цілому [83, С.406].

По-четверте, не дивлячись на те, що впродовж перших п'яти років незалежності була створена демократична конституційно-правова основа для діяльності органів державної влади, у вітчизняній державній практиці правові положення та норми часто політично змінювались, не виконувались і відверто порушувались, що позначилося на ефективності функціонування органів державної влади

По-п'яте, з переходом України до ринкових відносин статусна диференціація суспільства привела до певного дисбалансу. Наростаюча економічна нерівність в суспільстві, викликана перерозподілом державної власності через приватизацію та акціонування, входження в життя інституту

приватної власності зумовили формування різних інтересів, у тому числі політичних, які почали самоорганізовуватися шляхом створення, об'єднання в партій та партійних блоків (Наша Україна, Громада-Батьківщина, Наша Україна – Народна самооборона, Партія регіонів, Блок Юлії Тимошенко, Народний Фрон, та ін.). Кожна з цих партійних структур, представляла певні клани і угруповання, прагнула захопити більшу частку владних повноважень, особливо в умовах виборів.

По-шосте, відсутність логіки реформ, нерозуміння процесу реформування більшістю суспільства, а в підсумку – декларативний характер реформ і зневіра суспільства в успіху.

Як наслідок, катастрофічно посилилася недовіра до владних інститутів із боку українського суспільства, що, врешті-решт, привело до масштабних соціальних вибухів – Помаранчевої революції (2004 рік) та Євромайдану, Революції Гідності (осінь-зима 2013 – 2014 років). Попри революційний характер цих виступів і переформатування правлячого класу, процес реформування державно-владних інститутів в Україні відбувається складно і суперечливо [83, С.407].

По-сьоме, соціально-економічні перетворення необхідно було здійснювати враховуючи національні інтереси, а не інтереси сформованих олігархічних груп.

Трансформаційні економічні перетворення в Україні спрямовувалися переважно на швидку трансформацію відносин власності. Та здійснювалося це, на жаль, за рахунок обмеження економічних і політичних прав громадян; спостерігалось падіння обсягів виробництва у всіх галузях економіки, зубожіння більшості населення, різке майнове розшарування, скорочення тривалості життя громадян. Приватизація не привела до структурної перебудови економіки й не створила широкого класу власників. Сформувалися закриті та напівзакриті власницькі клани, які захопили найбільш прибуткові і технічно оснащені підприємства і виробничі структури. У підсумку соціальна

ціна економічних перетворень виявилася істотно вищою, ніж припускали ініціатори реформ: конституційні права й свободи людини були практично нереалізовані, відчутно скоротилася державна підтримка соціальної сфери, тоді як загальносвітовою тенденцією було розширення соціальних функцій держави. Економічна криза, гострі соціальні проблеми (масове безробіття, заробітна плата і пенсії не виплачувалися місяцями і т. інше) примусили сотні тисяч українських громадян щорічно виїжджати за кордон (часто нелегально) в пошуках будь-якої роботи, щоб вижити [9, С.27].

По-сьоме, високий протестного потенціал українського суспільства, який унеможлиблював узурпацію влади головними суб'єктами політики, на відміну від РФ. Загострення внутрішньополітичного процесу в Україні 2004 – 2009 років стало причиною все більшої запитаності громадянських і політичних прав і свобод, проведення чесних і прозорих виборів, реальних зрушень в демократизації суспільства.

Слушною є думка, що створення ефективних політичних інститутів громадянського суспільства має певну залежність від процесу формування та функціонування сучасної політичної еліти. На жаль, в Україні цей процес має нецивілізований характер, що дістав назву корпоративно-кланової олігархічної моделі володарювання. В Україні це поняття «клан» означає закритість групи, напівконспіративний характер зв'язків, корпоративну, нерідко антисупільну орієнтацію її членів на підтримку «патронів». Говорити ж про стійку соціальну базу сучасної політичної еліти та лідерства з позицій розуміння громадянського суспільства та його інститутів поки ще зарано [67, С.170-171].

Досвід трансформації державних та політичних інститутів в Україні показав, що пряме перенесення на ґрунт пострадянської держави ліберально-демократичних інститутів призвело до спотворення трансформаційних процесів.

Утвердження нашої держави у Європейському союзі та світовій спільноті, а також досягнення гідного рівня життя громадян України є

першочерговим завданням для подальшого сталого розвитку країни. Проведення та впровадження реформ, трансформаційні зміни, політичні кризи та інші деструктивні явища протягом тривалого періоду гальмували побудову правової демократичної держави. Задля вирішення тяжких соціально-політичних завдань, Україні необхідна свідомо генерація політико-управлінської еліти, спроможна компетентно, відповідально, цілеспрямовано вести державу до єдності, соборності, проводити цивілізовану політику та утверджувати європейські демократичні цінності [43].

3.2. Загрози демократичному транзиту України в контексті російсько-української війни

Для України, першочергове значення має питання спроможності демократичного транзиту витримати випробування російською агресією, вистояти в політичних конфліктах і кризах, здобути перемогу у російсько-української війни та трансформувати післявоєнну державницьку системи в ефективний механізм відбудови держави.

Демократичний транзит в Україні представляє собою нестабільний та нестійкий процес, що характеризується ідеологічною та інституціональною незавершеністю.

Демократія в Україні перебуває на «перехідному етапі», який з деякими затримками та деформаціями проходить в плинні всесвітнього демократичного процесу. Тому вивчення перспектив та загроз для вітчизняної демократії є досить актуальним в сучасних умовах зміни політичного та ідеологічного правління країни та потребує подальшого детального дослідження.

Достатньо загрозливою для демократії є патронатно-клієнטיська модель політичної еліти України. Існування колективної чи персональної залежності від елітарних груп країни руйнує професіональний бюрократичний апарат і забезпечує рекрутування та мобільність кадрів в політичній еліті за

територіальним та кровно-родинним критерієм. Цей критерій виключає із політичної еліти інтелектуальні та професійні кадри, а іноді і кадри з демократичним світоглядом. Тому демократичний режим сучасної України стоїть перед загрозою впливу елітарних груп сумнівного, частіше, недемократичного спрямування.

Через військові дії, чисельні руйнування та людські жертви Україна перебуває в соціально-економічній кризі, що проявляється як у вигляді стрімкого падіння доходів населення, знищення промислових активів держави та неможливості для більшості активного населення вести господарську діяльність. Наразі це є основною загрозою для Української держави, тому активізація участі держави і зацікавлених груп у виробленні політичних, державницьких та соціальних рішень має бути зосереджена на питаннях організації державницької системи та проведенню нагальних реформ, які зможуть вивести державу з колапсу.

Автор вважає, що також до загроз демократичного транзиту є відсутність політичної та державницької волі до конкретних змін, що породжує недовіру до влади й зневірення у можливі позитивних змін.

В Україні також є синдром невизначеності, що притаманний як владі, так і суспільству. В свідомості суспільства укорінився стереотип радянської влади, що діяв за схемою лідер – партія – народ, згідно з яким всі рішення приймалися «згори». Тому одним з основних завдань, що постає перед діючою владою є побудова активістсько-підданської політичної культури суспільства, яка вимагає більшої самостійності та відповідальності.

В умовах російської агресії має бути висока ефективність публічного управління, що виражається в здатності енергійно долати кризи, забезпечувати відновлення та сталий розвиток.

При цьому актуалізується питання розробки відбору професійних кадрів та, зокрема, професійного навчання державних службовців у контексті сучасних реалій, пов'язаних як із російсько-українською війною та подальшим

післявоєнним державним будівництвом. Професійне набуття та вдосконалення професійних компетенцій головами місцевих державних адміністрацій, їх першими заступниками та заступниками, посадовими особами місцевого самоврядування, що забезпечує відповідний рівень їх професійної кваліфікації для їх професійної діяльності повинно відбуватися з врахуванням викликів сучасності [101, С.483].

Поряд з цим існує ряд загроз, які є перепорою на шляху реалізації даного проекту. Серед них варто виділити – прихід до структур публічного управління непрофесійних кадрів, які не мають достатніх професійних компетенцій для здійснення управлінських функцій. Посадові особи покликані діяти перш за все в інтересах суспільства, але це не завжди правило для управлінців, високий вміст корупційної складової публічного управління є однією з найбільших загроз демократичного транзиту в Україні.

Ще однією загрозою демократичного розвитку країни є олігархічно-корпоративний тип політичної системи України, при якій величезний вплив на владні рішення мають представники найбільш багатих верств населення та криміналістичних угруповань.

Демократичні перетворення після Революції гідності є достатньо суттєвими, хоча й суперечливими. В Україні почався процес ескалації політичної кризи, що існує між законодавчою та виконавчою владою. Кількість громадян, здатних обстоювати власні політичні права та свободи певною мірою зросла, що таким чином, свідчить про розвиток громадянського суспільства. Після «Помаранчевої революції» усе частіше звучать голоси тих, хто в числі основних загроз демократії називає не тільки владу, але і суспільство, що у ній розчарувалося і нібито жадає наведення порядку твердими авторитарними, патерналістськими методами. Згідно з результатами соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова в грудні 2008 року, більшість українців (51,7%) вважають, що

становище в сфері демократії за останній рік значно погіршилося, тоді як не згідних з даним твердженням значно менше (2,6%) [70].

Висновки до 3 розділу

Автор впевнений, що в Україні з'являються дійсні перспективи для розвитку демократичної моделі держави. І в першу чергу це пов'язано з тим, що російська агресія спричинила перебудову механізмів державного устрою, без яких перемога над ворогом неможлива. Українська держава проходить найскладніший етап свого розвитку, тому наразі потрібно розпочати побудову консолідованого демократичного суспільства, на основі політичної нації.

Дослідивши основні тенденції процесу трансформації державних та політичних інститутів в Україні, автор констатує, що в процесі проведенних реформ потрібна консолідована демократія, коли державні інститути, посадові особи прагнуть єдиної мети – побудови демократичної системи і заради цього консолідується. Більш того, без консолідації державної, політичної еліти неможливо модернізувати політичні інститути, удосконалити стратегію і тактику трансформації державних та політичних інститутів. Непрофесійний підхід до реформ, некомпетентний управлінський корпус, корупційні ризики, безвідповідальність більшості представників істеблішменту нейтралізують інституційні зміни.

Потрібно зазначити, що до основних загрозам на шляху демократичного розвитку України є: олігархічно-корпоративний тип політичної системи; патронатно-клієнтська модель політичної еліти України; невизначеність влади і суспільства; кадровий голод в органах влади.

ВИСНОВКИ.

Відповідно до поставлених завдань та проведення детального дослідження теми, автор дійшов до таких висновків.

1. У даній роботі було розглянуто та проаналізовано основні напрямки дослідження проблем трансформації сучасних політичних та державних інститутів так, зокрема, автор приділив увагу поглядам щодо цієї проблеми таких вчених, як С. Гантінгтона, З. Бжезинського, Є. Вятра та інших. На основі характеристик даних різними вченими явищу «трансформація», автор спробував дати наступне визначення цьому поняттю: історично зумовлений процес подолання суспільних, структурно-державницьких та політичних суперечностей і проблем певної системи шляхом її виходу за рамки власної соціальної організації, що передбачає кардинальну зміну напрямів її розвитку, способу мислення на рівні всього суспільства, характеру діяльності його суб'єктів.

2. Автором було проаналізовано основні стадії посткомуністичних перетворень, в основу характеристики яких був взятий поділ на фази посткомуністичної трансформації за американським вченим З. Бжезинським. Вчений поділяє посткомуністичну трансформацію на три фази, розглянувши детально та проаналізувавши кожен з цих фаз окремо, автор дійшов висновку, що, перша фаза, яка триває від 1 до 5 років є фактично вирішальною, тому що від її успіху залежить, чи відбудеться перехід до другої фази, де пошук більшої політичної стабілізації потрібно поєднати із зусиллями, скерованими на глибокі економічні перетворення. Саме тут передбачається прийняття нової конституції, запровадження нової виборчої системи і поглиблення демократичних процесів у суспільстві для встановлення реальної демократії. Тільки після успішного закінчення цієї фази стає можливим перехід до наступної, де справді починають закріплюватися демократичні процеси та

вирівнюватись різні демократичні інститути, а економічне зростання стає стабільним унаслідок повного визволення приватної ініціативи. Поступово стають реальністю демократична політична культура і підприємницька традиція. Ця третя фаза узагальнено характеризується політичною консолідацією та тривалим економічним піднесенням. На думку автора, Україна пройшла вже першу та другу фазу і зараз знаходиться на початку третьої фази, але процеси третьої фази відбуваються дуже повільно.

3. Значна увага приділена особливостям розгортання державотворчих процесів в Україні в 1991-2004 роках. Озираючись на початок 1990-х років, можна стверджувати, що розбудова самостійної держави розпочалася все ж таки без глибоко продуманих, обґрунтованих і виразно проголошених елітою нових стратегічних орієнтирів. Українське суспільство вирушило дорогою історії в майбутнє, так би мовити, без плану, слабо уявляючи, в якій же державі воно, власне, хоче жити, і найперше — якими мають бути суспільно-державні пріоритети на початковому етапі самостійного державного життя?

Таким чином, будівництво демократії в незалежній Україні обернулося можна сказати тоталітарним режимом Л. Кучми, для зламу якого знадобилася революція. Зрештою, цілі 1991-го і цілі 2005-го років однопорядкові. Вони мали одну й ту саму генетику і пов'язані не лише з утвердженням України як незалежної суверенної держави, а із докорінною перебудовою всього комплексу суспільних відносин, інтеграцією нашої країни в сучасний цивілізаційний розвиток. Отже, із проголошенням незалежності в Україні розпочався державотворчий процес, який передбачає створення всіх атрибутів державності та їх конституційне оформлення. Це завдання в основному було успішно виконане. І таким чином в ці роки Україна пройшла першу та другу трансформаційну фазу.

4. Було розкрито питання щодо особливостей розгортання трансформаційних процесів в Україні, які відбувалися в період президентства В. Ющенка, що охоплюють хронологічні рамки 2005-2010 рр.. Таким чином,

автор дійшов висновку, що революційні очікування, надії й ілюзії не витримали постреволуційних реалій, котрі призвели до відновлення застійних тенденцій і зворотних настроїв в українському суспільстві. Найбільш несподіваним підсумком останніх десятиліть у розвитку України є те, що, прагнучи наблизитись до Заходу, вона не спроможна це зробити, ігноруючи свій попередній досвід. Взагалі, політичний режим за президентства В. Ющенка лишився на такому ж якісному рівні як і в період президентства Л. Кучми. Можна запевнити, що на шляху демократизації в Україні за останні роки відбулися лише деякі зрушення в сферах свободи слова, становлення незалежних ЗМІ, громадянського суспільства, відкритості політичного процесу тощо. Але все ж таки це хоч і не великі зрушення, однак на шляху демократизації це є кроком вперед. І таким чином, на погляд автора, політичний режим в Україні все ж таки поки можна охарактеризувати лише тільки як частково демократичний.

5. Розглянувши трансформацію державної системи в контексті сучасного державотворення в Україні впродовж 2010- 2014 рр., автор дійшов висновків, що трансформаційний процес державницьких інституцій зазначеного періоду характеризувався узурпацією влади президентською командою В.Януковича та партійними осередками Партії Регіонів, подальшим дисбалансом гілок влади, неспроможністю провладної еліти продовжити проєвропейський курс.

2010-2014 рр. стали кульмінацією існування в Україні гібридного політичного режиму, що постав на руїнах пострадянської державницької, соціально- економічної системи. Власне в зазначені роки сформувалася політична корупція, провладн еліта систематично порушувала демократичні норм виборчого права, фінансові механізми знаходилися в руках потужних фінансово-промислових груп. Саме в цей період зменшилось фінансування освіти, медицини, армії, розбудова державницьких інститутів відбулася в проросійському напрямі. З означених причини та внутрішніх суперечностей

розпочалася Революції Гідності, яка відкрила якісно нову сторінку державотворення нашої країни.

6. Автор в ході визначення сучасних проблеми державотворення впродовж 2014-2022 рр. в умовах російської агресії, дійшов до таких висновків, що початок ї війни в 2014 р. Російської Федерації проти України є неприхованою агресією проти суверенної, незалежної держави. Цілком очевидно, що не Революція Гідності та події на Майдані спричинили зазначену агресію. В сутнісному вимірі Революція Гідності постала продовженням першого Майдану і втіленням багатовікових традицій волевиявлення.

Державні та політичні інститути в Україні виявилися неспроможними спрогнозувати та унеможливити російську агресію, а період президенства В.Януковича створив всі умови, щоб зазначена ескалація відбулася на території Української держави.

Дизбаланс влади, корумпована та непрофесійна армія, некомпетентні правоохоронні органи визначили результативність дій російської влади щодо анексії Криму та захоплення східних областей України. Події російсько-української війни, починаючи з 2014 року, суттєво вплинули на лише на національну політику України та світу, а й викликали більш масштабні та глибинні реформи органів влади Української держави. Власне в цей період відбуваються структурні зміни в організації державної влади, реформування безпекового сектору, зміни в світогляді громадян.

7. Проаналізувавши загрози демократичному транзиту України в контексті російсько-української війни потрібно зазначити, що подальше реформування державних інституцій, співпраця з міжнародним демократичним співтовариством для консолідованого протистояння гібридній агресії РФ є вкрай важливим, але ключові причини успішного завершення російсько-української війни знаходяться в площині державотворення Української держави.

До основних загроз демократичному транзиту України в контексті російсько-української війни потрібно віднести внутрішньополітичну нестабільність, через відсутність ефективної системи державної влади та неформованість певних її інститутів, протистояння гілками влади, не завершення реформатуванням партійної системи, відсутністю продуманих та ефективних реформ, нестійкістю до корупційних ризиків кадрового складу органів влади. Все це накладається на невирішеність, а у військових умовах і – загострення нагальних соціально-економічних проблем, зокрема, тотальним зубожінням широких верств населення. А тому й зусилля з розбудови державних можливостей України протистояти загрозам демократичному транзиту України в контексті російсько-української війни стосуються переважно внутрішнього виміру та подальшому реформуванні державницьких інституцій України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антемюк В. Інституційний імідж політичної партії, *Віче*, 2009, №10, С.2-3.
2. Аслунд А. Розбудова капіталізму. Економічні перетворення у країнах колишнього радянського блоку, К.: Дух і Літера, 2003, 636 с.
3. Баштанник В. Владний характер діяльності політичних партій як фактор становлення громадського суспільства, *Вісн. Укр. Акад. держ. управління при Президентові України*, 2001, № 1. С.285-296.
4. Баштанник В. Реформування відносин влади та партій в умовах адміністративної реформи, Українська Акад. держ. упр. при Президентові України. Зб. наук. пр, К., 1999, Вип.2, ч.2: Проблеми наукового забезпечення адміністративної реформи в Україні, С.205-210.
5. Баштанник В. Трансформація державного управління в контексті європейських інтеграційних процесів, монографія, Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2010. 390 с.
6. Бистрицький Є. Передчуття громадянського суспільства URL: <http://www.dt.ua/1000/1550/61107/>
7. Вибори в Україні. 1 грудня 1991 року відбулися перші вибори Президента незалежної України URL: <http://elections2010.ukrinform.ua/photonews/403>
8. Василенко В. Українська незалежна державність як історична закономірність, *День*, 2010, 8 вересня, (№ 160), С. 4.
9. Верстюк В. Ціна незалежності (на шляху до незалежності України) , *Сучасність*, 2008, № 8, С. 20-27.
10. Виклики й інтеграційні перспективи України в контексті російської агресії в Криму та Донбасі: аналіз оцінок зарубіжних аналітиків і експертів, К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017, 184 с
11. Виттковски А. Пятилетка без плана: Украина: 1991 – 1996: Формирование национального государства, экономика, элиты; К: Сфера, 1998, 240 с.
12. Гальчинський А. Обраним шляхом, К.:Либідь, 1999, 64 с.

13. Гордіна Н.О. Суспільно-політичні настрої населення УРСР в умовах суверенізації та здобуття Україною державної незалежності (1990 - 1991 рр.), *Гілея: науковий вісник*, 2010, № 41, С. 172-177.
14. Гончарук Н.Т., Серьогін С.М. Сучасний стан, проблеми та перспективи децентралізації влади в Україні, Децентралізація влади в Україні: оцінювання результатів формування та розвитку самодостатніх громад : монографія, за заг. та наук. ред. С.М. Серьогіна, І.А. Чикаренко, Дніпро : ДРІДУ, 2019, 292 с.
15. Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. Київ: Academia, 1999. 6 Іванілов О. Принцип альтернативності у модернізації політичних систем. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009, 178 с.
16. Грин'єв В.Б. Итоги и уроки десятилетия независимости Украины, В.Б. Грин'єв, К : МАУП, 2001, 36 с.
17. Гриценко А., Поляков Л. Украина — НАТО: будущее в руках у пришлого, *Зеркало недели*, 2003, № 26–27 ,12 июля, С. 5-10.
18. Давимука С., Колодій А. Політичні режими сучасності та перехід до демократії, монографія, Львів: Національна Академія наук України, 1999, 168 с.
19. Данилов А. Н. Переходное общество: Проблемы системной трансформации , Минск, 1998, 432 с.
20. Десятиріччя незалежності України: історія й сьогодення очима студентів: Всеукраїнська наукова конференція студентів, К.: ВПЦ «Київський університет», 2002, 84 с.
21. Децентралізація влади в Україні: оцінювання результатів формування та розвитку самодостатніх громад, монографія / за заг. та наук. ред. С. М. Серьогіна, І. А. Чикаренко, Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2019, 292 с.
22. 145 Децентралізація: Президент пропонує підготувати нові зміни до Конституції. 12.11.2018. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2577842-decentralizacia-prezident-proponue-pidgotuvati-novi-zmini-do-konstitucii.html>
23. Добрава О.В. Ознаки сучасного політичного процесу в Україні, Наукові праці МАУП, 2010 , вип. 2(25), с. 154-156.

24. Долженков О. О. Україна — Білорусь: Досвід політичної трансформації, монографія, Одеса: 2003, 228 с.
25. Експерти: Українські медіа – на боці ворогів громадянського суспільства URL: <http://dif.org.ua/ua/press/dtyjt>
26. Єдиний реєстр громадських формувань URL: доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/unitarylist/>
27. Івченко О.Г. Демократизація суспільного життя в незалежній Україні як поворот до людини і гуманізму в громадянських стосунках, *Гілея: науковий вісник*, 2010, № 42, С. 539-545.
28. Ільчук Л.І. Політичні і соціально економічні процеси в Україні: діяльність органів влади в умовах багатопартійності, навчально-методичний посібник, К.: НАДУ при Президентіві України, 2010, 96 с.
29. Іскакова Г. Політичні процеси на пострадянському просторі: тенденції, протиріччя, перспективи, *Політичний менеджмент*, 2007, № 3, С. 128, 134.
30. Історія вчень про державу і право : Курс лекцій, Х.: ТОВ «Одіссей», 2008, 187 с.
31. Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>
32. Закон України «Про очищення влади» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1682-18#Text>
33. Закон України «Про відновлення дії окремих положень Конституції України» від 21 лютого 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742-18#Text>
34. Закон України «Про внесення зміни до Закону України «Про очищення влади» щодо додаткових заходів із забезпечення обороноздатності держави». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132-19#Text>
35. Закон України «Про правонаступництво України». Відомості Верховної Ради України. 1991. №46. С.1322.

36. Закон України «Про надання додаткових повноважень Голові Верховної Ради України». Відомості Верховної Ради України. 1991. №38. С.1067.
37. Закон України «Про правонаступництво України». Відомості Верховної Ради України. 1991. №46. С.1322. 10 Закон України "Про громадянство України". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1636-12#Text>
38. Кадрова політика і державна служба : навч. посіб., С. М. Серьогін, Н. Т. Гончарук, Н.А. Липовська та ін, Дніпропетровськ, ДРІДУ НАДУ, 2011, 352с.
39. Кармазіна М. С. Президентство: український варіант, Київ: Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2007.
40. Касьянов Г.В. Україна 1991 - 2007: нариси новітньої історії, К.: Наш Час, 2007, 428 с.
41. Катаєв С. Л. Принципи концептуалізації поняття «трансформація суспільства», *Нова парадигма*, 2003, Вип. 29, Запоріжжя, С. 143-147.
42. Катаєв С. Л. Соціокультурна трансформація сучасного українського суспільства, Автореф. дис.... доктора соціолог. наук, К: 1998, 32 с.
43. Кирич Н. Б., Флиста Н. В. Визначення впливу публічного управління на процес державотворення в Україні URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/28275/2/MNPK_2019_Kyrych_N_B-Determining_the_influence_29-30.pdf
44. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність, К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001, 400 с.
45. Конституційне забезпечення децентралізації в Україні – 2020. URL: <https://decentralization.gov.ua/constitution/pytannia-dlia-obhovorennia>
46. Корупція в Україні - 2009: результати соціологічного та аналітичного дослідження корупційних ризиків в публічній адміністрації URL: <http://dif.org.ua/ua/press/hjk>
47. Кравчук Л. Держава і влада: досвід адміністративної реформи в Україні, К.: Інформаційно-видавничий центр «Інтелект», 2001, 190 с. Кравець Г. В.,

Посткомуністичні трансформації як новий тип процесу суспільно-політичних процесів Актуальні проблеми політики. 2014. Вип. 53, С.54-63.

- 48.Кравчук Леонід: «Я проти того, щоб зміни до Конституції приймалися між першим і другим турами президентських виборів», Дзеркало тижня, 2004, № 36, 11 вересня, С. 4-7.
- 49.Краслянський А. Для чого нам Президент, *Голос України*, 1991, № 107, 5 червня, С. 2-4.
- 50.Кремень В., Ткаченко В. Україна: Шлях до себе: Проблеми суспільної трансформації, Навчальний посібник, К.: 1998, 364 с.
- 51.Кульчицький С.В. Утвердження незалежної України: перше десятиліття, *Український історичний журнал*, 2001, № 3, С. 48-68.
- 52.Ларін С. Публічне управління захистом національних цінностей в Україні: виклики та загрози URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/938/911>
- 53.Лавринович О.В. Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року: досвід визначальних рішень вітчизняного державотворення, *Бюлетень Міністерства юстиції України*, 2010, № 12, С. 5-10.
- 54.Лісничук О. Український парламентаризм: неформальний вимір формальних функцій. Інституційні зміни політичної системи України: оцінка стану, тенденції розвитку. Наукова доповідь, за ред. Г. І. Зеленько. Київ, 2014. С. 34 – 35.
- 55.Литвин: ці вибори можуть бути останніми URL: <http://unian.net/ukr/news/news-354764.html>
- 56.Липовська Н., Алексєєв В., Взаємовідносини держави та суспільства, навч. посіб., Д. : ДРІДУ НАДУ, 2019, 180 с.
- 57.Липовська Н., Серьогін С, Комарова К., Управління персоналом в органах публічної влади : навч.посіб, Д.: ДРІДУ НАДУ, 2019, 184 с.

- 58.Липовська Н.А. Суспільні трансформації як складова державноуправлінських реформ: інституціональний вимір. *Державне управління та місцеве самоврядування: Збірник наукових праць*. Вип. 2(33), 2017. С.27- 33.
- 59.Малий І. Й. Генеза публічного управління і адміністрування в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2017, № 24, С.17–21.
- 60.Мацієвський Ю. В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014): монографія. Чернівці: Книги – XXI, 2016,551 с.
- 61.Мороз О. Вибір (Хто підніме 15й камінь?), К.: Асоціація «ПОСТУП», 1994, 70 с.
- 62.Місцеві вибори — 2010. Пульс країни, [Відп. редактори Когут А., Сідаш К.], К.: Лабораторія законодавчих ініціатив, 2011, 228 с.
- 63.Ніколаєнко Н.О., Царенко О.О., Політична участь громадян в процесі трансформації українського суспільства монографія, Миколаїв : НУК, 2022, 203 с.
- 64.Новакова О. В. Політична модернізація та розвиток демократичних процесів в сучасній Україні: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006.
- 65.Оцінка виборчого процесу в Україні іноземними спостерігачами, політологами та експертами. Заяви та коментарі офіційних осіб зарубіжних країн щодо позачергових парламентських виборів в Україні 30 вересня 2007 року. URL: <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/7725/htm>
- 66.Пахарев А. Політичні ідеології та багатопартійність в Україні. Знайомі незнайомці // Віче, 2002, № 10, С. 24 - 28.
- 67.Пахарев А.Д. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні. Навчальний посібник, К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2011, 182 с.
68. Пахарев А.Д. Багатопартійність і партійна система – поняття не тотожні, Віче, 2002, № 2, С. 3 -8.
- 69.Плав'юк М. Перед і після проголошення незалежності України, Пам'ять століть, 2002, № 3, С. 3-17.

70. Політологічний енциклопедичний словник, упорядник В. П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка, 2ге вид., доп. і перероб., К.: 2004., 667 с.
71. Політичний процес у незалежній Україні: підсумки і проблеми. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021., 704 с.
72. Політичні партії України у парламентській виборчій кампанії 2012 року , Колективна монографія , За ред. М. С. Кармазіної. , К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013, 400 с.
73. Поліщук Ю. Трансформаційні процеси в сучасній Україні: зарубіжна історіографія, Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України., 2015, Вип.5-6, С.326-340.
74. Політологія. Навчально-методичний комплекс, підручник, за ред. проф. Ф. М. Кирилюка, К.: Центр навчальної літератури, 2004, 704 с.
75. Постанова Верховної Ради України «Про Державну програму демонополізації економіки і розвитку конкуренції» (Розд. II, п.1) м.Київ, 21 грудня 1993 року N 3757-XII URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=3757-12>
76. Постанова Верховної Ради України «Звернення до держав-гарантів відповідно до Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-18#Text>
77. Постанова Верховної Ради України «Про текст Конституції України в редакції 28 червня 1996 р., із змінами і доповненнями, внесеними законами України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV, від 1 лютого 2011 р. № 2952-VI, від 19 вересня 2013 р. № 586-VII». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/750-18#Text>
78. Постанова Верховної Ради України «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України» від 22 лютого 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-18#Text>

- 79.Постанова Верховної Ради України «Про запобігання проявам сепаратизму та іншим посяганням на основи національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/756-18#Text>
- 80.Постанова Верховної Ради України «Про покладення на Голову Верховної Ради України виконання обов'язків Президента України згідно із статтею 112 Конституції України» від 23 лютого 2014 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/764-18#Text>
- 81.Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України та суддів). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53602
- 82.Погорілко В. Ф. Інститут президентства в Україні, Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001, С. 113–134.
- 83.Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: Навчальний посібник, Упоряд. М. Лендшел., Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”, 2016, 464 с.
- 84.Публічне управління та адміністрування в умовах війни і в поствоєнний період в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. у трьох томах, м. Київ, ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України, 15-28 квітня 2022 р.; ред. колегія : І.О. Дегтярєва, В.С. Куйбіда, П.М. Петровський та ін., уклад. Т.О. Мельник. Т. 1. К. : ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022, 213 с.
- 85.Публічна служба: системна парадигма : кол. моногр., К.О. Ващенко, С.М. Серьогін, Є.І. Бородін, Н.А. Липовська, Н.Г. Сорокіна [та ін.]; за заг. ред. С.М. Серьогіна, Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017, 256 с.
- 86.Публічне управління : термінол. слов. , уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петроє та ін. Київ : НАДУ, 2018., 224 с.
- 87.Рагімов Ф. Теоретико-методологічні засади функціонування механізмів державного управління сталим розвитком регіонів в умовах глобалізації.

Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. 2017. Вип. 4., С. 122–129.

88. Рагімов Ф. Формування сучасної парадигми публічного управління на основі концепту сталого розвитку, *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*, 2020, № 1, С. 26-3.
89. Рибачук М. Ф. Політичні партії у виборчому процесі 2004 року ,Вибори Президента України-2004: проблеми забезпечення та захисту виборчих прав громадян України: Збірник, К., Фонд сприяння демократичним виборам”, 2005, 260 с.
90. Романюк О. Посткомуністичні революції, *Політичний менеджмент*, 2005, № 4 (13), С. 16–28.
91. Ротар Н. Українці у постпомаранчевому політичному дискурсі влади: участь в обговоренні адміністративно-територіальної реформи, *Буковинський журнал*, 2006, № 4, С. 124–139.
92. Розвиток громадянського суспільства в Україні: відповідність стандартам Ради Європи URL: <http://www.niss.gov.ua/Monitor/May2009/14.htm>
93. Ростоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели, 1996, № 5, С. 5–15.
94. Семиноженко В. П. Рік політика: Статті, інтерв'ю, коментарі, Харків, 1999, 176 с.
95. Соціально-економічне становище України за 2000 рік [дані Держкомстату України] URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
96. Соціально-економічне становище України за 2001 рік [дані Держкомстату України] URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
97. Соціально-економічне становище України за 2003 рік [дані Держкомстату України] URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
98. Соціально-економічне становище України за 2004 рік [дані Держкомстату України] URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

99. Степанова Н. Традиції та інновації у політичному розвитку сучасної України, Вісник ОНУ, 2003, Т.8., Вип. 9, С. 600–605.
100. Стойко О. М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. Київ: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; «Логос», 2016. 416 с.
101. Сучасна парадигма публічного управління : Збірник тез III Міжнародної науково-практичної конференції (19-22 жовтня 2021 р.), За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, – Львів, 2021. – 637 с.
102. Старіш О.Г. Особливості політичного процесу в Україні як державі перехідного типу (Нація як інформаційне середовище), монографія, Українська політична нація: генеза, стан, перспективи, за ред. В. С. Крисаченко, К.: НІСД, 2003, С. 529–544.
103. Серьогіна С. Г. Теоретично-правові та організаційні засади функціонування інституту президентства в Україні. Харків: Ксиліон, 2001.
104. Стецюк П. Конституційний «турборежим» Зеленського продиктований страхом. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/konstytutsiinyi-turborezhym-zelenskogoprodyktovanyi-strakhom>
105. Соболева Н. Чого сьогодні бояться українці. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Випуск 5(19), Київ, 2018, С. 286- 287.
106. Суспільно-політичні трансформації в Україні: від задумів до реалій, В.Ф.Солдатенко (кер.) та ін.; НАН України; Ін-т політ. і етнонац. досліджень, К.: Парламентське видво, 2009, 536 с.
107. Сучасна політична криза і медіа: опитування журналістів URL: <http://dif.org.ua/ua/press/ldkb>
108. Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики / Авт. колектив: М. І. Михальченко (керівник) та ін., К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016, 440 с.

109. Україна 2019–2020: широкі можливості, суперечливі результати (аналітичні оцінки), Київ, 2019, 264 с.
110. Україна в 2010 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монографія, за заг. ред. А. В. Єрмолаєва, К. : НІСД, 2010, 528 с.
111. Універсал національної єдності від 3 серпня 2006 р. URL: <http://www.ukraine3000.org.ua>
112. Ундір, В. О. (2022). Принципи взаємодії органів державної влади і громадських структур як основа гармонізації суспільства. *Ефективність державного управління*, (64), 66–78.
113. Українське суспільство 1992-2008. Соціологічний моніторинг, за ред. Ворони В., Шульги М.], К.: Ін-т соціології НАН України, 2008, 530 с.
114. Хмара С. Десять років номенклатурної незалежності, К.: 2002., 140 с.
115. Черевичний Г. Державна політика незалежної України у сфері міжнародного співробітництва в освітній галузі, *Історичний журнал*, 2007, № 6, С. 80-85.
116. Черненко, В. Рада ухвалила «декомунізаційний пакет», *BBC News Україна*. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2015/04/150409_communizm_ura_vs
117. Шангіна Л. Незалежний Тягни-Штовхай: [що думають українці про День Незалежності, *Дзеркало тижня*, 2010, 21-27 серпня (№ 30), С. 1-2.
118. Шаповаленко М. Точка вибору: консолідація чи деконсолідація демократії в Україні, *Сучасна Україна* (конференція українських випускників освітніх програм США), Одеса, 2000, С.26–32.
119. Шевчук, П. І. (2018). Патології в системі державного управління України часів відновлення незалежності. *Ефективність державного управління*, (57).
120. Шевчук П. І. Негативні впливи на процеси державного управління часів незалежності, *Демократичне врядування : наук. вісн.* 2016. Вип. 16/17. С. 1-13.
121. Шведа Ю. Революція Гідності в контексті загальної теорії соціальних революцій URL:

http://cathedra.io.ua/s627660/yuriy_shveda._revolyuciya_gidnosti_v_konteksti_zagalnoe_teorie_socialnih_revolyuciy

122. Шипунов Г. Гібридні політичні режими як феномен суспільно-політичної трансформації пострадянських країн (на прикладі України, Росії та Білорусі URL: <http://www.dep.kiev.ua/confer/Conference/Shipunov.html>
123. Штомпка П. Социология социальных изменений, К, 1996. 416 с.
124. Шульга Н. Этапы становления политической элиты в Украине в годы независимости, *Социология: теория, методы, маркетинг*, 2006, № 4, С. 24-37.
125. Юрковська Л.Г. Основні етапи становлення та розвитку органів самоорганізації населення в незалежній Україні, *Право і суспільство*, 2011, № 1, С. 99-105.
126. Юхновський І. Так народжувалася держава: ідея референдуму проклала шлях до проголошення Незалежності, *Сучасність*, 2008, №8 С. 5-19.
127. Юрчишин Я. Революція гідності: початок важкого шляху URL: <http://zbruc.eu/node/29432>
128. Ярова Н.Г. Суб'єктний склад опозиції в Україні, *Вісник Запорізького юридичного інституту*, 2007, № 2 (39), С. 22-27.
129. Яким чином протягом минулого року змінилося становище в Україні в сфері демократії? (динаміка, 2006-2008) соціологічне опитування проведене Центром Разумкова: 24.12.2008 URL: http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=182.
130. Якименко, Ю. (2021). Україна: 30 років на європейському шляху. Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, Київ: Заповіт, 392.
131. Яроцький П. Релігійний фактор у сучасній Україні, *Людина і світ.*, 2004, № 4, С. 2-8.
132. Ярош Я.Б. Політична суб'єктивність молодіжних об'єднань у державотворчих процесах України (період незалежності) : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02, Чернівці, 2005, 19 с.

- 133.25 парламентських подій, які вплинули на розбудову держави <http://www.golos.com.ua/article/274787>
- 134.Brzezinski Z. The Grand Failure: The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century ,New York: Collier books, 1990 ,304 p.
- 135.Brzezinski Zbigniew. Ukraine Will Have to Develop Its Own Model,News from Ukraine,1992, № 30.
- 136.Freedom House URL:
<http://www.freedomhouse.org/research/freeworld/2004/countries.html>
- 137.Nations in Transit 2009. Country Reports URL::
<http://www.freedomhouse.org/uploads/nit/2009/Ukraine-final/pdf>
- 138.Transparency International URL:
http://www.transparency.org/pressreleases_archive/2004/2004.10.20.cpi.en.html
- 139.Umland Andreas. Why the West should save Ukraine URL:
<http://hir.harvard.edu/archives/6897>

ДОДАТКИ